

**DOĞU SORUNU ÇERÇEVESİNDE OSMANLI -FRANSIZ İLİŞKİLERİ
[BAŞLANGICINDAN PARİS BARIŞI'NA (1856)]**

**The Ottoman –France Relationships In Terms Of The Eastern Qestion
From Its Begining to Paris Reconciliation (1856)**

Dr. Hasan ŞAHİN*

ÖZ

Osmanlı Devleti ile Fransa arasında siyasi ilişkiler, gerçek anlamda Kanunî Sultan Süleyman devrinde dostane bir şekilde başladı. Osmanlı İmparatorluğu çeşitli alanlarda Fransa'ya verdikleri kapitülasyonlarla, onları Avrupa Haçlı İttifakı'ndan koparmaya çalışmışlar, zaman zaman da düşmanlarına karşı askeri ittifak oluşturarak, onlardan yararlanmışlardır. Fakat, bu tarihî dostluk, Napolyon'un Mısır'ı istilâsıyla bozulmaya başlamıştır.

19.yüzyılın başlarından itibaren, yani “*Doğu Sorunu*”nun etkili bir şekilde gündeme geldiği bir dönemde Fransızlar, ekonomik imtiyazlarını korumak amacıyla Osmanlı İmparatorluğu'na düşmanca tavır alanlara karşı yardım etmek, imparatorluktan ayrılıp bağımsızlık mücadelesi verenlerden yana olmak, imparatorluğu paylaşmak isteyenlerle birleşmek gibi dengesiz bir siyaset izlemişlerdir.

Anahtar Sözcükler: kapitülasyon, ittifak, Doğu Sorunu.

ABSTRACT

The relationships between the Ottoman Empire and France began during the reign of Suleyman Magnificent in a friendly way Giving France some capitulations in different spheres, the Otoman Empire tried to separate it from the European alliance and it somatimes benefited from it (this country) having military cooperation with against its rivals.

From the beginning of the 19th century during the period in which “*The Eastern Question*” became an İmportant issue of agenda, the French, by the intention to preserve their economic capitulations, followed inconsisten policies towards the nations with hostile attitudes to the Ottoman Empire by helping them, supporting the ones struggling for the independence from the empire, and cooperating with the nations who wanted to share the lands of the empire.

Key Words: Alliance, capitulation, The Eastern Question.

* Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

I- Başlangıcından Fransız İhtilâli'ne (1789) Kadar Osmanlı – Fransız İlişkilerine Genel Bir Bakış

1- Başlangıcından Kanunî Dönemine(1520-1566) Kadar Gelişen İlişkiler

Osmanlı Devleti ile Fransa arasında siyasi ilişkiler, iki ülkenin birbirinden uzak olması ve din ayrılığından doğan nefret yüzünden, 1525 yılında kurulabilmiştir. Ancak, önceki devirlerde de farklı şekillerde ikili ilişkiler var olmuştur. İlk akla gelen Haçlı seferi karakterli Osmanlı karşıtı seferlerdeki Fransız varlığıdır. Osmanlı Devleti kuruluş coğrafyasının zorlamasıyla yayılma istikametini “Batı” olarak tespit etmiş; Balkanlar ve Akdeniz havzasını kademe kademe ele geçirmiştir. Kendilerini Katolik âleminin koruyucusu sayan Fransa kralları(Rois Très-Chrétiens), Haçlı Seferlerinin(1096- 1291) başarısızlığa uğramasını takiben, 14. Yüzyıldan itibaren, Balkanlar üzerinden Türk-Müslüman ilerleyişini endişe ile karşılamıştı. Fakat, birliğini sağlamak amacıyla düşmanları ve özellikle İngiltere ile giriştiği Yüz Yıl Harpleri (1337-1453) nedeniyle, Doğudan gelen Türk tehlikesine etkili bir girişimde bulunamamıştı.¹

Osmanlı Türklerinin 1353’de Rumeli’ye geçmeleri ve Bizans’ın başkenti olan İstanbul’u tehdit etmeye başlamaları, Avrupa’da büyük bir heyecan uyandırmıştır. Bu sırada Bizans imparatorları da Türklerle yalnız başlarına mücadele edemeyeceklerini anlayınca, Avrupa Katolik dünyasını Türkler aleyhine kıskırtmışlardır.² Papa ve İtalyan devletlerinin Balkanlar’daki yerli unsurlarla olan ittifakları zaman zaman Osmanlı fetihlerini aksattı. Bununla birlikte, Osmanlıların uyguladıkları siyaset ve yerleşme hedefi, bu ittifakları etkisiz kıldı.³ Osmanlı kuvvetlerinin,15 Haziran 1389’da Priştina yakınlarında Kosova’da, Sırp, Kosova, Bosna müttefik ordusu ile giriştiği savaşta I.Murat şehit düştü. Fakat, Haçlılar burada ağır bir yenilgiye uğratılmışlardı. Sultan’ın ölüm haberi Avrupa’ya ulaştığında, Fransız Kralı VI.Charles Tanrı’ya şükretti. Ama bunun Osmanlıların sonu olacağı düşüncesi bir dilekten ibaret kaldı. I.Kosova Savaşı Osmanlılara sultanlarını kaybettirdi, ama savaşın Sırbistan için bedeli çok ağır oldu. Bayezid’in Zaferi bağımsız Sırp krallığının sonunu hazırladı.⁴

¹ İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, Ankara 1987, s.1

² Azmi Süslü, “ Osmanlı-Fransız Diplomatik İlişkileri “ , *Belleten*, XLVII/185, Ankara 1983, s.259.

³ Feridun Emecen, “*Kuruluştan Küçük Kaynarca’ya*” , Osmanlı Siyasi Tarihi, Edt: Ekmeleddin İhsanoğlu, c.I., İstanbul 1999, s.15.

⁴ Caroline Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı İmparatorluğu’nun Öyküsü 1300-1923.*, İstanbul 2007, s.19.

Batı Avrupa'nın Frenk şövalyeleri, Yüzyıl Savaşları'na bir süre ara verilmesiyle oldukça güçlendiler ve Türklere karşı saldırıda Macarlarla ittifak yapmak için 1396'da bir Haçlı seferi düzenlediler. Birlik olmuş Hristiyan orduları korkunçtu. Türkleri küçümseyen Frenkler, Tuna'dan Niğbolu'ya vardılar.⁵ Macaristan Kralı Sigismund'un büyük Haçlı seferinin hedefi, Türklerin Balkanlar'dan, mümkünse Anadolu'dan atılıp Kudüs'ü geri almaktı.⁶ Osmanlı tehdidi, haçlılar- özellikle Fransız ve İngiliz şövalyeleri – ve hükümetleri arasında az görülen bir işbirliği dönemine rast geldi. 25 Eylül 1396'da haçlı orduları Yıldırım Bayezid komutasındaki Osmanlı kuvvetleriyle Niğbolu'da (Nicopolis) karşılaştılar. Türklerle savaşmak için sabırsızlanan Fransız şövalyeleri ve hantal batı orduları, hareketli Osmanlı süvarileriyle giriştikleri mücadeleyi kaybettiler. Osmanlı'nın Niğbolu'daki başarısı, Tuna'nın güneyindeki Balkanlar'ı Osmanlıların denetimine soktu.⁷ Fransız Kralı'nın yeğeni ve yirminin üzerinde Fransız asilzâdesi sağ bırakılıp Bursa ve Mihaliç'e sevk edilmişlerdi.⁸ Bu harekât daha önceki Haçlı seferlerine benzer ideoloji ve askeri mücadelenin sonucusunu teşkil eder. Neticesi ise, durumu zaten kötü olan Bizans'tan çok Batı Avrupa'yı ilgilendirmekteydi. Haçlılar II.Manuel'i ve Bizans'ı korumaktan çok, Orta Avrupa'yı tehdit eden Osmanlıları bu kesimden tamamıyla çıkarmak fikrinin peşinde koştukları ifade edilir.⁹

1397'e gelindiğinde, Bayezid'in İstanbul kuşatması amansız bir ablukaya dönüşmüştü ve İmparator Manuel bir defa daha Bizans başkentini kurtarmak için dışardan yardım istemek zorunda kalmıştı.1399 Haziran'ında Paris, Londra, Roma ve Konstantinopolis arasında yoğun diplomatik gidiş-gelişten sonra, Fransız Kralı VI.Charles, Manuel'in yardımına ancak küçük bir ordu gönderebilmişti.¹⁰

II.Bayezid ile kardeşi Cem arasında taht kavgasının başlaması, bütün Avrupa ve özellikle Fransa için yeni bir Haçlı seferinin fırsatı olarak değerlendirildi. Fakat Cem, iktidar mücadelesini kaybetti ve şövalyelerin elinde bulunan Rodos'a sığındı. Şövalyeler tarafından güvenlik kaygısıyla Cem, Ekim 1482'de Fransa'nın Nice şehrine götürüldü. Böylece Cem hadisesi, bir iktidar

⁵ Roderich H Davison, Kısa Türkiye Tarihi, Çev: Durdu Mehmet, Burak, Ankara 2004, s.32; Geniş bilgi için bk. Joseph von Hammer *Büyük Osmanlı Tarihi*, c.1. Tercüme: Mehmed Ata, Haz: Mümin Çevik-Erol Kılıç, İstanbul, 1998, s.214 vd.

⁶ İ.Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.I, İstanbul 1971, s.107.

⁷ Finkel, a.g.e, İstanbul 2007, s.23.

⁸ Danişmend a.g.e, c.I, İstanbul 1971, s.107.

⁹ Feridun Emecen, "*Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan Fetret Devrine*", Edt: Kemal Çiçek –Hasan Celal Güzel- Salim Koca, Türkler,c.9, Ankara 2002, s.29.

¹⁰ Finkel, a.g.e, İstanbul 2007, s.24.

mücadelesinden uluslar arası bir sorun haline geldi.¹¹ Nitekim Cem, giderek güçlenen ve zamanla daha tehdit edici hale gelen Osmanlı Devleti'ne karşı, Avrupa Hıristiyanlığı'nın elinde bir siyasal koz olarak kullanılmaya çalışıldı. Büyük ve güçlü düşman olan Türk hükümdarının kardeşi olarak, gerek Osmanlılara karşı ve gerekse Hıristiyan hükümdarlarının kendi aralarındaki rekabetin diplomatik arenasında bir piyon gibi kullanıldı. Zehirlenerek öldürülmesinden önce Rodos Şövalyeleri, Fransa Kralı XI.Louis ve Papa arasında alınıp verildi.¹² Cem hadisesi dolayısıyla, Avrupa'da İstanbul'u geri alma yolunda ortaya çıkan umutlar, Sultan Bayezid'i oldukça dikkatli ve barışçı bir siyaset izlemek zorunda bırakmıştır.¹³

2 – Kanunî'nin Tahta Çıkışından(1520) Karlofça Antlaşması'na(1699) Kadar Osmanlı Devleti ve Fransa Arasındaki İlişkiler

Avrupa'da Fransa ile giriştiği imparatorluk mücadelesinde başarılı olan, Alman - İspanyol tahtına geçen Habsburg hanedanına mensup V.Karl (Charles Quint)'ın yıldızı parlamaktaydı.1519'da imparatorluk tacını giyen V.Karl'la, bu durumu kabullenmeyen Fransa Kralı I.François arasında başlayan savaş, Osmanlılara, Avrupa siyasetine ağırlıklarını koyma yolunda önemli bir fırsat sağladı.¹⁴ I.François'nın V.Karl tarafından yenilgiye uğratılıp esir edilmesi, arkasından da İtalya ve İspanya'daki topraklarının işgal edilmesi, Fransızları¹⁵ son çare olarak Osmanlılardan yardım istemeye yöneltti. François, Osmanlı Devleti'ni V.Karl'a karşı Avrupa devletlerinin varlığını güven altına alabilecek biricik güç olarak görüyordu. Osmanlılar göre ise, Avrupa'ya tek gücün hakim olmasını önleyebilecek yegâne tedbir Osmanlı-Fransa ittifakıydı.

Nitekim, 29 ağustos 1526'da Mohaç'ta kazanılan zafer ve Budin'in alınışı, Habsburgların merkezi Viyana'yı tehdit ediyordu.¹⁶ Orta Avrupa'da 1526'daki Mohaç Savaşı'ndan sonra en büyük sorun, hanedan ilişkisine dayanan Ferdinand'ın Macar krallığı iddiası ile ordusunun zaferinden başka kıstas tanımayan Sultan Süleyman'ın Macaristan'da üstünlük kuran gücü arasındaki çatışmaydı. Yıllarca süren bu çatışma boyunca, Habsburg ordularının Orta

¹¹Hammer, a.g.e, c.2, s.216-225.

¹² İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.II, Ankara 1988, s. 171-174; Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*, Ankara 1993, s.71-72.

¹³ Kenan İnan, " *II. Bayezid Dönemi*", Türkler, Edt: H.Celal Güzel-Kemal Çiçek- Salim Koca, c.9, Ankara 2002, s.385.

¹⁴ Bekir Sıtkı Baykal, *Yeni Zamanda Avrupa Tarihi*, c.II, 1.Kitap, Ankara 1988, s.9; Emecen, a.g.e, İstanbul 1999, s.34-35.

¹⁵ Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev: Mehmet Harmancı, İstanbul 1982, s.137.

¹⁶ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, İstanbul 2003, s.40.

Avrupa'da Osmanlılarla meşgul olması Fransa'ya rahat bir nefes aldırılmıştı.¹⁷ Fakat Kanunî'nin 1529 Viyana Seferi, Avrupa'da Hıristiyan birliğinin tesisi yolunda büyük tesir yaptı; vaktiyle Osmanlı desteğini isteyen ve bu sayede Habsburg tasallutundan kurtulan Fransa bile oluşturulan birliğe dahil oldu ve Osmanlılarla ilişkilerini inkâr etti.¹⁸

Bununla birlikte Osmanlı Devleti, Macaristan'da ve Akdeniz'de Habsburglar'la giriştiği çatışmalarda, bir başka Avrupa devletine nazaran, Fransa ile daha yakın işbirliği içinde olmayı daha uygun buluyordu.¹⁹ Osmanlı yönetimi, Kıbrıs seferinden önce Avrupa'da kurulması muhtemel ittifakı parçalamak için, 18 Ekim 1569'da Fransa'yla çok kapsamlı bir ittifak antlaşması imzaladı. Fransız elçisi Claude du Bourg'un, II.Selim'den aldığı bu ahidnâme daha önce İtalyan devletçiklerine verilenlerden daha büyük avantajlara sahipti. Çünkü, bu dönemde kapitülasyon sadece Venedik, Fransa ve Lehistan'a verilmişti. Başta İngiliz, İspanyol, Portekiz tüccarları olmak üzere diğer Avrupa devletlerinin tüccarları, Osmanlı topraklarında Fransız bayrağı altında ticaret yapabileceklerdi.²⁰ Böylece, Fransızlara kapitülasyonlar ile ekonomik imtiyazlar verilmesi, dostluğun başlangıçta siyasi olan mahiyetine ekonomik bir değer katmıştı.²¹

XVII. yüzyılın başında Türk-Fransız ilişkilerinde dikkati çeken ilk durum, Kapitülasyon antlaşmasının yenilenmesidir. 1604 yılında Sultan I.Ahmed tarafından verilen beşinci kapitülasyon antlaşması ile, Kudüs'e gidecek papazların Fransa tarafından himaye edilmesi öngörülüyordu.²² Sultan'la gerçekleştirdiği ittifak ve onun sonucu olan kapitülasyonlar sayesinde, kendisine tanınmış hakları da aşarak, Ortadoğu'daki Hıristiyanların tümünün koruyucusu olduğunu iddia ediyordu.²³ XVII.yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı-Fransız ilişkileri bozulmaya yüz tutmuştur. Bu durum tamamen Fransızların tutumundan kaynaklanmıştır. Özellikle XIV.Louis'in 1664 Osmanlı-Avusturya Savaşı'nda

¹⁷ Metin Kunt, " *Osmanlı Devleti 1300-1600* ", Türkiye Tarihi, c.2, Edt: Sina Akşin, İstanbul 2000, s.121-122.

¹⁸ Emecen, " *Kuruluştan Kaynarcaya* ", a.g.e, c.I, İstanbul 1999, s.35.

¹⁹ Kunt, a.g.e, c.2, s.124.

²⁰ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, Edt:Halil İnalcık –Donald Quataert, Çev: Halil, Berttay, İstanbul 2000; Erhan, Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, c.V., İstanbul 2005, s. 149.

²¹ Enver Ziya Kral, *Osmanlı Tarihi*, c.V, Ankara 1988, s. 21.

²² Mustafa Çufalı, " Kapitülasyonların Mahiyeti ve Osmanlı Devleti'nin Yıkılışındaki Rolü", *Türk Yurdu(TY)*, Aralık 1999- Ocak 2000/148-149, s.157; A.Şükrü, Esmer, %3 olarak belirtir. Bk. *Siyasi Tarih*, İstanbul 1944,s.27.

²³ Giles Veinstein, *Balkan Eyaletleri(1606-1774)*, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Yay.Yönt: Robert Mantran; Çev: Server Tanilli, c.I, İstanbul 1995, s.387.

Avusturya'nın yanında yer alması Fransa'ya olan güvenin sarsılmasında önemli rol oynamıştır.²⁴

Fransa hükümeti, Nointel'i, Fransa'nın ekonomik ve dinî ayrıcalıklarını genişletmek amacıyla Osmanlı ülkesine gönderdi. Fransız elçisi gerek kapitülasyonlar gerek Katoliklerle ilgili geniş istekleri içeren bir listeyi sadrazama sundu. 15 Ocak 1671 tarihinde, Padişah ve sadrazam tarafından kabul edildikten sonra, reis efendi ile kapitülasyonların yenilenmesi hakkında müzakerelere geçildi. Nointel, teklif nâmesinde yazılı bulunan istekleri tehditle kabul ettirmek isteyince, görüşmeler çıkmaza girdi. İsteddiği neticeyi elde edemeyeceğini anlayan elçi, durumu ülkesine bildirdi. Fransa hükümeti de, elçisini geri çağırdı. Bununla birlikte, 1679 Kasım'ında imzalanan Kapitülasyon Anlaşması ile mevcut imtiyazlar genişletilmiş ve özellikle İngiltere, Venedik, Felemenk gibi devletlerin kendi bayraklarıyla Türk limanlarına gemi işletme imtiyazları tekrar kaldırılmış, ayrıca Fransa Kralı Doğuda Hıristiyanlığın yegane hamisi olarak tanınmış, gümrük resmi de %5'ten %3'e indirilmişti.²⁵

XVII. yüzyılın başında Osmanlı ülkelerinde ticarete en iyi konumda olan Fransızlar, yaklaşık 1625-1675 yılları arasında ticarete bir geri çekilme yaşamışlardır. Girit savaşı sırasında Fransızların, bazen açık, bazen de üstü kapalı olarak Venedik'i desteklemeleri, Osmanlıların Fransız elçi ve tüccarlarına iyi gözle bakmamalarına ve büyük zorluklar çıkarmalarına neden olmuştur.²⁶

Bu savaşta, Avrupalıların Venedik'e yardımı iki koldan yürütülüyordu. Papalık yardımın ideolojik ve psikolojik propagandasını yaparken, Fransa idari organizasyonunu gerçekleştiriyordu. Yapılan organizasyonlarda adaya gönderilen Hıristiyan gönüllü ve askerleri hep Fransız şövalye ve komutanlarınca yönetiliyordu. Osmanlılarla savaş halinde olmamasına rağmen, Avrupa devletleri ve Hıristiyan krallar arasında Venediklileri en fazla koruyan ve destekleyen XIV. Louis oldu.²⁷

XIV. Louis'in, Avrupa için yeni bir politika oluşturma çerçevesinde gelişen bu olaylar ile geleneksel Osmanlı-Fransız dostluğuna büyük bir darbe indirmiş oluyordu.²⁸ Ancak adanın fethinden sonra 1669'da Paris'e elçi olarak

²⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c.III/1, s.120.

²⁵ Hammer, *a.g.e.*, C.6, s.239-241.

²⁶ Robert Mantran, *XVI-XVIII.Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu*, Derleyen ve Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara 1995, s. 117; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.III / 1, Ankara 1982, s.413.

²⁷ Nuri Adıyeke, "Girit Savaşları ve Birleşik Hıristiyan Orduları", *Türkler*, c.9, Ankara 2002, s.741; Geniş bilgi için bk. Ersin, Gülsoy, *Girit'in Fethi Ve Osmanlı İdaresinin Kurulması(1645-1670)*, İstanbul 2004,s.155-157.

²⁸ Adıyeke, é Girit Savaşlar...", *a.g.e.*, c.9, s. 743.

giden Müteferrika Süleyman Ağa ile ilişkiler normalleşmeye başlayacak,²⁹ bir daha padişahın düşmanlarıyla birlik olmamak şartıyla Fransızlara eski ticaret ayrıcalıkları tanındı.³⁰ Sultan IV. Mehmed tarafından 1673 yılında verilen altıncı kapitülasyonlar Fransa'nın Osmanlı topraklarında yaşayan Katolikleri himayesine izin vermişti. Ayrıca gümrük resmini de %5'te 4'e düşürmüştü.³¹

XIV. Louis, Habsburglar, Osmanlılar savaş halinde iken Avusturya'ya saldırdı(1688). Bu yüzden Fransa Kralı, Avrupalı devletlerce kınandıysa da, davranışları genelde devlet işlerinin bir parçası olarak kabul edildi. Fakat, XIV Louis'in kararı, Osmanlı-Batı Avrupa ilişkilerinde devletlerarası sistemin evriminde bir dönüm noktası ve *respublica Christiana* idealinin nihâî iflasının işareti olarak kabul edildi. Fransa Kralı politikasını birden bire değiştirmişti. Daha birkaç yıl önce St.Gothard(1664)'da Habsburglara, Osmanlı kuvvetlerine karşı yardımcı olmak için asker yollamış, aynı şekilde Girit'te Osmanlılara karşı savaşan Venedik'e yardım etmişti. Onun için, 1688 yılı, *raison d'etat* (hikmet-i hükümet) varlığının yanı sıra, Osmanlıların Avrupa güçler dengesinde daha görünür bir role sahip oluşunun ve *respublica Christiana*'nın ortadan kalkışının çok açık bir işaretiydi.³²

Prens Eugene'nin, Osmanlıları Zenta'da bozguna uğratması(11 Eylül 1697), İmparatorluğu bir anda savunmasız bırakmıştı. Osmanlılar artık barış istiyorlardı. Padişah ordunun başından ayrılıp Edirne'ye dönmüştü. Köprülü ailesinin diğer bir üyesi, Amcazâde Hüseyin Paşa, en iyi barış şartlarının kopartılabilmesi amacıyla sadrazam yapıldı. İmparatorluk gerçekten son derece güç durumdaydı. Muharebelerde çok sayıda insan kaybının yanında, açlık, hastalık, enflasyon ve başı bozukluk alıp yürümüştü.³³ Bu ihtiyatlı görüşün karşısında, kaybedilen topraklar Osmanlı egemenliğine alınmadan barış imzalanmasına karşı çıkanlar da az değildi. Savaş yanlılarının görüşüne göre, Osmanlı Devleti savaşın ilk 5-6 yılında büyük kayıplara uğramıştı gerçi, fakat 1690'dan beri durum değişmişti. Nitekim, Avrupalı müttefiklerin en kuvvetlisi olan Avusturya, Fransa ile de savaşmaktaydı. Osmanlılar savaşı devam ettirirse, Avusturya'nın iki cephede mücadele etmek zorunda kalacağını, böylece

²⁹ M.Alaeddin Yalçınkaya, "Osmanlı Devleti'nin Dış Politikası Zivatorok'tan Küçük Kaynarca'ya (1606-1774)", Türk dış Politikası Osmanlı Dönemi, c. 2, Edt: Mustafa Bıyıklı, İst. 2008, s.35.

³⁰ Shaw, a.g.e, s.292.

³¹ Çufalı, a.g.m, TY, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 157; Rifat Uçarol,%5'ten %3'e düşürüldüğünü belirtmektedir. Bk,*Siyasi Tarih(1789-1994)*, İstanbul 1995,s.51; XIV.Louis, 1673 Kapitülasyon Antlaşmasının yenilenmesi sırasında, elçi Kont de Feriol'a gönderdiği talimatında: "Her elçinin başlıca itina göstermesi gereken husus, bütün Osmanlı İmparatorluğu'nda dini ve ticareti korumak ve kollamaktır." Bk,Veinstein, a.g.e, s.387.

³² Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu 1700 – 1922*, Çev:Ayşe, Berktaç, İst. 2002,s. 137.

³³ Shaw, a.g.e, s. 306-307.

Macaristan'ın tekrar ele geçirebileceğini ileri sürüyorlardı. Osmanlı yöneticileri savaş ve barış tezlerini tartışırken, Fransa savaş yanlılarına arka çıkıyordu. Buna karşılık İngiltere ve Hollanda'nın İstanbul'daki elçileri de barış görüşünü destekliyordu. Yani Karlofça Barışı öncesi Osmanlı Devleti genel Avrupa siyasi dengesi içinde yer alıyordu.³⁴

Karlofça Antlaşması'nın imzalanmasında İngiltere ve Hollanda aracı olurken, Fransa barışı önlemek için gayret sarf ediyordu, fakat bunda başarılı olamadı. Böylece, Avusturya(Almanlar) ve diğer bir çok Avrupa ülkesi için Osmanlılar tehlikeli olmaktan çıkıp, asıl tehlikenin Batı'da Fransa olduğu görülecek ve Osmanlılara karşı uygulanan klâsik haçlı seferlerinin yerini, artık Osmanlı ticaretinden daha fazla imtiyaz koparma yarışı alacaktı. Bu dönem, Osmanlıların izlediği dış politikanın yeniden şekillenmesinde de etkili oldu. Nitekim Babıâli nezdinde Fransa, giderek itibarını ve prestijini kaybetmeye başlayacak ve bu boşluğu İngiliz ve Hollandalılar dolduracaklardır. Hatta Levant ticaretinde, aşırı derecede üstün bir durumda olan Fransa'nın ticaretinde büyük oranda düşüşler görülecektir.³⁵

3- Karlofça'dan Barışı'ndan(1699) Fransız İhtilâli'ne Kadar Gelişen İlişkiler

18. yüzyılda Fransa, İspanya, Lehistan, Avusturya Veraset ve Yedi Sene Harpleri ile yıpranmış, kıtadaki üstün durumunu artık kaybetmiştir. Bu arada Osmanlı İmparatorluğu da, 1683 Viyana kuşatmasından beri gerilemekte, buna karşılık kuzey komşusu Rusya ise, Türkler aleyhine devamlı ilerlemektedir. Bu durumda Fransa, Osmanlı Devleti'nin geleceği ile ilgilenmek zaruretini hissetmeğe başlamıştır. Bunun nedeni Fransa'nın Osmanlı Devleti'nde en imtiyazlı devlet durumunda olması ve bundan büyük ticari ve iktisadi menfaatler sağlamasıdır. Osmanlı Devleti'nin gücünün azalması sonucu olarak Rusya ve İngiltere, doğuda tehlikeli rakipler olarak ortaya çıkmışlardır.³⁶ Osmanlılar Karlofça'dan Pasarofça'ya kadar diplomatik arenada ve bu sıralarda yapılan müzakerelerde sadece düşman olan Avusturya, Rusya, Lehistan ve Venedik ile değil arabulucu hatta danışman olarak Fransız İngiliz ve Hollanda diplomatlarıyla da çok yakın temas halindeydiler.

³⁴ Kunt, a.g.e, s. 45-46.

³⁵ Kemal Çiçek, " II. Viyana Kuşatması ve Avrupa'dan Dönüş (1683-1703)", Türkler/ Osmanlı, Edt: H.Celal Güzel, vd., c. 9, Ankara 2002, s.758- 759.

³⁶ Abdurrahman, Çaycı, *Büyük Sahra'da Türk – Fransız Rekabeti(1858 – 1911)*, Erzurum 1970, s.7-8.

18.yüzyılın başlarında Rusya, Avusturya-Venedik’le yapılan savaşlardan sonra, Osmanlı İmparatorluğu’nun batı sınırlarında ve Batı Avrupa’da barış hüküm sürüyordu.³⁷ Bu barış ortamından yararlanmak ve Fransa ile dostluğu kuvvetlendirmek maksadıyla, Osmanlı Hükümeti Çelebi Mehmed Efendi’yi, Fransa’ya gönderdi.³⁸ Bu durum, Avrupa devletleriyle ilişkilerde yeni bir dönemin başlangıcıydı. Artık Padişah, Avrupa hükümdarlarına yalnızca savaş nedeniyle elçiler göndermiyordu. Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi’nin 1720’de Paris’e gitmesinin nedeni, Padişah’ın Fransa’ya Kudüs’teki Kutsal Lâhit Kilisesi’nin tamiri için izin verdiğini bildirmektir. Bu bilgi aslında böylesine büyük bir olay haline getirilmeden, İstanbul’daki Fransız elçisi aracılığıyla verilebilirdi. Fakat, bu görev sadece bununla sınırlı değildi. Sadrazam Damat İbrahim Paşa, Çelebi Mehmed Efendi’ye verdiği talimatında, “kaleleri ve fabrikaları gezmesini, medeniyet ve eğitim araçlarını ayrıntılı olarak incelemesini, bunlardan Osmanlı Devleti’nde uygulamaya uygun olanları bildirmesini” istemişti.³⁹

Viyana Bozgunu ve Karlofça’da sonra kaybedilen toprakları geri almayı düşünen Osmanlı devlet adamları, askeri alanda yaptıkları reformlarda Avrupalı uzmanlardan yararlanmak için büyük çaba harcamışlardır. Gerçekten de, bir kısmı Osmanlılara sığınan ve bir kısmı da Fransa ve İsveç başta olmak üzere Osmanlı hizmetine giren Avrupalılar, donanma, topçu birlikleri ve istihkâm alanlarında Avrupa usûlünde yenilikler gerçekleştirerek Osmanlıların yenileşmesinde rol oynamışlardır.⁴⁰ Barışı ön plânda tutan Damat İbrahim Paşa, Pasarofça Antlaşması’nın imzalanmasını takiben, kuzeyde Rus-İsveç savaşında tarafsız kalacağına dair Çar I.Petro’ya güvence verdiği gibi, Kırım Tatarlarının Lehistan’a saldırmayacağına dair Lehistan ve Avusturya ile antlaşmalar yaptı. Öte yandan, Kırım Tatarlarını da Rusya ile savaşa yol açacak hareketlerde bulunmamaları için baskı altında tuttu.⁴¹ Fakat, Kafkasya’da Rusların Hazar Denizi’nin batı sahillerine olduğu kadar güney Kafkasya’da da etkili olmaya çalışmaları, Rusya ile Osmanlı Devleti arasında savaş tehlikesinin belirmesine yol açtı. Ancak burada diplomasi üstün geldi ve 1724’te Fransız görüşmecilerin aracılık etmesiyle kuzey Batı İran, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında paylaşıldı ve böylece savaşın önüne geçilmiş oldu.⁴²

³⁷ Finkel, a.g.e, İstanbul 2007, s.304.

³⁸ Uzunçarşılı, a.g.e, c.IV / 2, s.205.

³⁹ Finkel, a.g.e, İstanbul 2007, s, 304.

⁴⁰ Yalçınkaya, “Osmanlı Devleti’nin...”, a.g.e, c.2, s.79.

⁴¹ Yalçınkaya, “XVII.Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi(1703-1789)” *Türkler/ Osmanlı*, Edt: H.Celal Güzel, vd., c.12, Ankara 2002, s. 485.

⁴² Hasan, Şahin, “*Osmanlı Devleti’nin Rusya’ya Yönelik Dış Politikası(18.Yüzyıl)*”, Türk Dış Politikası Osmanlı Dönemi, c.2, Edt: Mustafa, Bıyıklı, İstanbul 2008, s.288.

Osmanlı hükümeti, 1733 Lehistan krallığı mücadelesinde, Rusya ve Avusturya'ya karşı Fransa'nın ısrarla savaşa katılması yönündeki tekliflerine rağmen, barışı korumak düşüncesiyle buna sıcak bakmadı. Buna karşılık, Lehistan meselesini büyük ölçüde halleden Rusya ve Avusturya, Osmanlılar üzerinde bir toprak paylaşımı anlaşması yapıp savaşa hazırlandılar.⁴³ Fransa başbakanı Kardinal de Fleury 17 Ekim 1737'de sadrazama gönderdiği bir mektupta, Devlet-i âliye ile Rusya arasında çıkmış olan harpte, Avusturya Rusya'nın tarafında yer alırsa, Fransa'nın da silâha sarılarak Osmanlı Devleti'nin yanı başında yer alacağını Avusturya imparatoruna gereği anlatıldığından barışı bozamaması yönünde bilgi veriyordu. Fakat Fransa bu tahmininde aldandı; zira çok geçmeden, sözde Osmanlı Devleti ile Rusya arasında aracılık yapan Avusturya Rusya'nın yanında savaşa katıldı. Osmanlı Devleti'ne teminat vermesine karşılık Fransa Başbakanı bu savaşta tarafsız kalmayı tercih etti.⁴⁴

Egemenliğini Kırım ve Karadeniz'e dökülen nehirlerin sahalarına yayıp, çok uzun süreden beri Rus toplumunu altüst eden Tatar akınlarını önlemek ve Karadeniz'i bir Rus gölü haline getirmek emelinde olan Rusya, bu ittifak'a dayanarak Osmanlı Devleti'ne 1736'da savaş açtı.⁴⁵ Avusturya da bir müddet Osmanlıları oyaladıktan sonra, ansızın Osmanlı topraklarına saldırdı. Osmanlı kuvvetlerinin Avusturya karşısındaki sürekli başarıları Habsburgları şaşırtmıştı.⁴⁶

Bu savaşta, Ruslarla yapılan mücadelede başarı elde edilememesine rağmen, Nemçe İmparatoruna karşı kazanılan zafer ve Belgrat kalesinin geri alınması, Türkiye'nin askeri muvazenedeki dengeyi sağlamasına imkân sağlamıştı.⁴⁷ Zor durumda kalan Avusturya barışa yanaştı ve Osmanlı kuvvetleri tarafından geri alınan Belgrat'ta, Fransa'nın aracılığıyla bir antlaşma imzalandı(1739).⁴⁸ Avusturya'nın barış antlaşması yapması üzerine, korku ve paniğe kapılan Rus kumandanı Münih, 3 Ekim 1739'da Fransızların aracılığını ve barış teklifini kabul etti ve temsilcisini Belgrat'a gönderdi. Burada imzalanan İkinci Belgrat Antlaşması'yla,⁴⁹ Ruslar aldıkları yerleri terk etmek zorunda kaldılar. Osmanlılar, umulmadık büyük bir başarı ile bu sarsıntıyı atlattı ve "rehavet" dönemine girme imkânı bulacaklardı.⁵⁰

⁴³ Yalçınkaya, "Osmanlı Devleti'nin..", a.g.e, c.2, 2007, s.61-62.

⁴⁴ Cemal Tukin, *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi*, İstanbul 1947, s.46-47.

⁴⁵ Shaw, a.g.e, s.331.

⁴⁶ Emecen, "Kuruluşta Kaynarca'ya", a.g.e, s.61.

⁴⁷ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara 1987, s.23.

⁴⁸ Emecen, "Kuruluşta Kaynarca'ya", a.g.e, s.60.

⁴⁹ Yalçınkaya, "Osmanlı Devleti'nin..",a.g.e, s.63.

⁵⁰ Emecen, "Kuruluşta Kaynarca'ya", a.g.e, s. 61.

Fransız elçisi De Villeneuve'un, Avusturya ve Rusya ile Belgrat Barış antlaşmalarının imzalanmasında başarılı aracılık rolü dolayısıyla, Osmanlı Devleti nezdinde itibarı arttırmıştı. Gerçekten Türkiye için nispeten uygun şartları içeren bu anlaşmalar, yalnız Vilneuve'nin aracılığı ile değil, aynı zamanda Fransa'nın teminatını da içeriyordu. Aslında Fransız elçisinin en büyük başarısı, bu hizmetlerine karşılık kendi ülkesinin siyasi, iktisadi ve ticari çıkarlarını korumaya ve genişletmeye yönelik, 28 Nisan 1740'da Osmanlı Devleti'yle Kapitülasyon Antlaşması'nı başarılı bir şekilde imzalaması olmuştur.⁵¹ Bu anlaşma ile, eskiden Padişahın hayatı boyunca geçerli olan kapitülasyonlar, 1740'dan itibaren daha kapsamlı ve devamlı hale getirildi.⁵² Ancak, değişken ve koordinasyonu bozuk Osmanlı pazarını kontrol etmenin imkânsızlığı nedeniyle Fransa, yeni ayrıcalıklarından tam olarak faydalanamadı.⁵³ Bununla birlikte, Fransa'nın 18.yüzyıldaki ihracat hamlesi, 1740'lar ile 1780'ler arasında Mısır'ın Fransız kumaşı ithalatının yedi kat artmasına neden oldu. 1783'e gelindiğinde, Mısır'ın Fransa ticaretinde denge, diğer Osmanlı eyaletleriyle ticaretindekinin tersine, Mısır'ın aleyhine değişmeye başlamıştı. Ayrıca Fransa, Tunus ve Cezayir'in de ticaretlerine egemendi.⁵⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanma sürecine girmesiyle, Rusya'nın Osmanlı aleyhine büyümeye yönelik politikalarını bilen Fransa, Osmanlı ülkesindeki çıkarlarını korumak ve daha fazla imtiyaz elde etmek istemekteydi. Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'nu düşmanlarına karşı askeri yönden kuvvetlendirmek gereğini bildiğinden dolayı bir ıslâhat ekibini Osmanlı ülkesine göndererek ıslâhat yapmak istemişti. Fakat Osmanlılar, buna sıcak bakmadı. Bunda, Yedi Yıl Harpleri arifesinde Fransa ile Avusturya arasında bir yakınlaşma olması etkili oldu.⁵⁵

Esasen Fransa'nın yardım siyaseti, başlangıçta Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı askeri anlamda güçlendirme, fakat aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz ve Karadeniz kıyı bölgelerinde ticari üstünlüğünü sağlamlaştırma gibi iki amaç güdüyordu. Bu dönemde Fransa'nın rakibi olan İngiltere'nin Akdeniz'deki çıkarları henüz siyasi bir nitelikte değildi. Onun Okyanuslarda aşırı genişlemeleri, Fransa aleyhine olacak şekilde yürüdüğünden özellikle Doğu Akdeniz, Mısır ve Ege bölgeleri Fransa için yeni bir önem kazanmıştı. Fransa diplomasisi bu bölgelerde üç amaç üzerine yoğunlaştırılmıştı: kapitülasyon imtiyazlarının genişletilmesi; Avusturya'nın Akdeniz'e, Rusya'nın

⁵¹ Yalçınkaya, "Osmanlı Devleti'nin...", a.g.e, s.64.

⁵² Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Ankara, 1973, s.71; Çaycı, a.g.e, s.8.

⁵³ Finkel, a.g.e, s.322-323.

⁵⁴ İnalçık, a.g.e, c.I, s. 856.

⁵⁵ Yalçınkaya, "Değişim ve Diplomasi" a.g.e, c.12, s.500.

Karadeniz'e çıkmasının önlenmesi; Katolik müesseselerinin propaganda faaliyetlerine karşı konan kısıtlamaların kaldırılması. Birinci amacına 1740 Antlaşmasıyla ulaştı ve bu antlaşma diğer Avrupa ülkelerine de model oldu. Ancak bu Osmanlı ülkelerinde ekonomik kalkınma imkânını o zamandan yok eden bir eylem oldu.⁵⁶ 18.yüzyılın ikinci yarısının son çeyreğine kadar atanan dirayetli elçiler döneminde Osmanlı-Fransız ilişkileri dostane geçmesine rağmen, Fransa Türkiye'ye ciddi bir yardım yapmaktan daima kaçınmış, Türkiye'deki ticari menfaatleri ve dini ilgilerinin gerekleri nispetinde, ona diplomasi alanında yardımcı olmuştur.⁵⁷

Nitekim, Lehistan meselesi yüzünden çıkacak savaşta bunu bütün açıklığı ile görmek mümkündür. Rus Çariçesi II.Katerina'nın, eski gözdesi Stanislas Ponyatowski'yi Lehistan tahtına oturtma gayretlerinin, Podolya'da Bar kasabasında toplanan milliyetçi direniş konfederasyonunun tepkisine yol açması⁵⁸ ve iç çatışmayı beraberinde getirmesi karşısında, Rusya askerlerini Lehistan'a soktu. Osmanlı Devleti tampon bir devlet olarak gördükleri bir ülkede Rus askeri gücünün yayılmasından telâşa kapılmıştı. Bu sırada durumu yakından takip ve Rus saldırganlığından endişe eden Fransa, müttefiki Osmanlı Devleti'nin yanında yer almaktan ziyade, onu savaşa tahrik ediyordu.⁵⁹ Leh milliyetçilerinin Osmanlı Devleti'nden yardım istemesi, Kırım Han'ı ile Fransa'nın da Rusya'ya savaş açılması yönündeki tahrikleri sonucu, Osmanlılar savaşa itildiler(4 Ekim 1768).⁶⁰ Kaynarca Antlaşması'nın(1774) Kırım'ın istiklâlini, kendisine ilhak etmek için ilk adım olarak gören Rusya'nın , Şahin Giray'ı bir Rus ordusu ile Kırım'a gönderip han tayin etmesi ve buna karşılık Osmanlı Devletinin Rusya'ya savaş açmaya karar vermesi karşısında, Fransa, 1778'de "Aynalıkavak Tenkihname'si"nin imzalanmasında aracılık edip, savaşı önlemeye çalışmakla yetindi.⁶¹

Bu anlaşmanın imzalanmasından sonra, Rusya ile Avusturya arasında Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamayı öngören bir plân(*Grek Projesi*) hazırlanmıştı. Bu plân, ancak İngiltere ile Fransa muhalefet etmediği takdirde gerçekleşebilirdi. Paris Barış Antlaşması 1783'de Amerika Savaşı'na son verdiğinden, Fransa ile İngiltere arasında ilişkiler de düzelmişti. Artık iki batı devletinde tepki meydana getirmeksizin Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak

⁵⁶ Berkes, a.g.e, s.71.

⁵⁷ Soysal, a.g.e, s.22.

⁵⁸ Shaw, a.g.e, s.336.

⁵⁹ Isabel de Madariaga, *Çariçe Katerina Çağının Sınırlarını Zorlayan Kadın*, Çev: Mehmet Harmancı, İstanbul 1977, s.35.

⁶⁰ Shaw, a.g.e, s. 336.

⁶¹ Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi*, İstanbul 1974, s.94.

söz konusu olamazdı.⁶² Bununla birlikte Fransa, bu projeye hiçbir tepkide bulunmamıştı. Çünkü, o sıralar Fransa hükümeti, Rusya ile bir ticaret anlaşması imzalayarak, o zamana kadar İngiliz tekelinde bulunan Batık ve Şimal denizleri ticaretine ortak edildiği gibi, *Grek Projesi* de, Suriye ile Mısır'ın Fransa'ya peşkeş çekilmesini öngörmekteydi.⁶³

18.yüzyıl sonlarında, Şark Meselesi(*Doğu Sorunu*) ile yakından ilgilenen ve Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak isteyen devletler Rusya ve onu yalnız bırakmak istemeyen Avusturya'dır. Batı'nın iki büyük devleti olan İngiltere ve Fransa ise aralarında çıkan müstemele savaşlarıyla meşgul olduklarından, şark meselesiyle uğraşacak halde değillerdi. Diğer taraftan İngilizlerin "*Doğu Sorunu*" üzerinde kesin bir fikirleri yoktu. Çünkü doğudaki menfaatleri henüz ortaya çıkmış değildi. Ancak yedi yıl önce Fransız sömürgesi olan doğu Hindistan'ı zapt etmişler ve İngiliz Kumpanyası'nın hakimiyeti dört seneden beri orada yerleşmişti. Hindistan imparatorluğunu tehdit edecek olan düşman, İngilizlerin nazarında Fransa idi.⁶⁴

18.yüzyılın sonlarına, yani yakın çağın başlarına gelindiği sıralarda, Osmanlı İmparatorluğu'nun dış siyasetinin oluşmasında, gelişmesinde ve yönlendirmesinde Avrupa büyük devletlerinin etkisi artmıştı. Bu nedenle Osmanlı Devleti ile Avrupa devletleri arasındaki ilişkiler, İmparatorluğun varlığı ve geleceği yönünden daha büyük önem kazanmıştı. *Doğu Sorunu* Çerçevesinde meydana gelen bu ilişkilerde ise, önemli rol oynayan ve ağırlığı gittikçe artan başlıca büyük devletler Fransa, İngiltere, Avusturya ve Rusya idi.⁶⁵

II.Fransa İhtilâli'nden Paris Barışı'na(1856) Kadar Gelişen İlişkiler

1-İhtilâl Hükümetleri ve Napolyon Devri

Büyük Fransız İhtilâli sırasında Babıâli, eski ve yeni rejim taraftarlarına karşı taraf-sız bir tavır takınmıştır.⁶⁶ Fransız ihtilâl'i patlak verdiğinde, Osmanlı Devleti, Rusya ve Avusturya ile savaş halindeydi. Prusya, Avusturya'ya saldırıya

⁶² Jacques Pirene, Büyük Dünya Tarihi, c.2, Çev: Nihat Önel-Beslan Cankat, İstanbul 1972, s.912.

⁶³ Danişmend, a.g.e, c.4, s.65.

⁶⁴ Cevdet Küçük, "*Şark Meselesi Hakkında Önemli Bir Vesika*", Tarih Dergisi, Sayı:32, İstanbul 1979, s.608; Kemal. H Karpat, Şark Meselesi'nin doğuşunu şu şekilde açıklamaktadır :"*17. Yüzyılda, Osmanlı klâsik dönündeki değişikliğin niteliği konusundaki bir ölçü de bir kargaşa ve belirsizlik yaşandı. Bu duruma bir çare bulmak hususundaki yetersizlik Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla sonuçlanırken, öte yandan Batı Avrupa güçlü bir ekonomik varlık olarak ortaya çıktı ve Rusya'nın askeri gücü de arttı.Doğu Sorunu işte bu şekilde doğdu.*" Bk. *İslâm'ın Siyasallaşması*, Çev: Şiar Yalçın, İstanbul 2004, s.21.

⁶⁵ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih(1789-1994)*, İstanbul 1995,s.50.

⁶⁶ Çaycı, a.g.e, s.8; Geniş bilgi için bk. Karal, a.g.e, s.22-25.

hazırlanıyordu. Ancak Fransız İhtilâli, bu devletleri aralarındaki anlaşmazlıklara son vererek, Fransa'ya karşı birleştirdi. Fransızlara karşı, Fransa'nın komşusu olan devletlerin oluşturduğu ittifaka, daha sonra Avrupa'nın diğer devletleri de katıldı. Bu devletlerle Fransa arasında yapılan savaşlara (1792-1815), tarihte İhtilâl Savaşları veya Koalisyon harpleri denilmektedir.⁶⁷

1792'de Osmanlı-Rus savaşı biterken, Fransa'da krallığın çöküşüyle tetiklenen Avrupa çapındaki çatışmaların ilki başlıyordu. 1793'te Büyük Britanya, Avusturya, Prusya ve bir dizi küçük devletin cumhuriyetçi Fransa'ya karşı ittifak yaptığı savaş patladığında, Osmanlılar, uygulamalardan ciddi farklı bir tutumla tarafsız kalacaklarını ilân ettiler. Prusya'nın İstanbul elçisi, Reisülküttâb Mehmed Raşid Efendi'yi İmparatorlukta Fransızların devrimi simgeleyen kokartları takmalarını yasaklamaları için iknaya çalışması bir sonuç vermedi. Nitekim Reisülküttâb, Fransızların giyimlerine karışmanın kapitülasyonlarla yasaklandığını belirterek, Osmanlı Devleti'nin Fransa ile ilişkilerinin – devletin krallık ya da cumhuriyet olmasına bakılmaksızın – değişmediğini ima ediyordu. “Birinci Koalisyon“ diye bilinen güçlerin tüm çabaları bu tutumu değiştiremedi. Osmanlılar ilk defa konularını, Avrupa uluslar arası yasasında yürürlükte olan, fakat şeriatta-hatta onun Osmanlı yorumunda bile- yeri olmayan bir kavramla tanımlıyorlardı.⁶⁸

General Bonaparte'ın Kuzey İtalya'da Habsburglara karşı yürüttüğü başarılı seferin sonucu olarak Fransa'nın 1797 Ekim'inde, Ege adalarını ilhak etmesi, Osmanlı-Fransız ilişkilerine ağır bir darbe indirecekti. Bu durum, İstanbul'da Fransa'nın Doğu'da daha da yayılması ve Girit ile Yunanistan'da Fransız faaliyetlerinin yolunu açan bir gelişme olarak görülecekti, ki bu görüş haksız da değildi. Ağustos ayında Beşler Heyeti'ne (Konsül Heyeti) gönderdiği raporda Bonaparte, Fransa açısından Zanta ve Kefalonya'nın İtalya'nın tümünden daha değerli olduğunun altını çiziyordu. Adaların önemi, Osmanlı İmparatorluğu'nu takviye etmek veya imparatorluk çökerse, kalıntıları yağmalamak için Akdeniz'de üs sağlanmasında yatıyordu. Bonaparte, daha şimdiden Yunanistan'daki ayan ile ilişki kurmaya ve Mısır'ı işgâl etme fikriyle hareket etmeye başlamıştı. 1797 yazında, Doğu'da Fransız tüccarlarına ayrıcalık tanıma ve Karadeniz'i Fransız gemilerine açma karşılığında Ege adalarının verilmesini öngören teklif, Osmanlı Hükümeti'ni büyük endişeye sevk etmişti.⁶⁹

Fransız kuvvetlerinin bütün kuzey İtalya'yı kontrol altına alması üzerine, Avusturya Napolyon'la, 17 Ekim 1797'de , Campo Formio barışını imzalamak

⁶⁷ Uçarol, a.g.e, s.20.

⁶⁸ Finkel, a.g.e, s.352-353.

⁶⁹ M. Smith Anderson, Doğu Sorunu 1774-1923, çev: İdil, Eser, İstanbul 2001, s.42.

zorunda kaldı. Napolyon, Direktuar hükümetinin kendisine verdiği talimatı bir kenara atıp, kendi görüşlerine göre bir barış yapmıştı.⁷⁰ Campo Formio barış antlaşması, Osmanlı- Fransız ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. O zamana kadar Osmanlı İmparatorluğu ile ortaklaşa sınırı bulunmayan ve bundan dolayı da bu imparatorluğun muhtemel bir yıkılışında rol oynaması güç olan, fakat ticari nüfuzunu korumak ve geliştirmekten başka bir emeli olmayan Fransa, bu antlaşma ile Osmanlı İmparatorluğu'nun sınır komşusu olmuş ve böylece bir paylaşmaya aktif olarak katılabilecek bir duruma gelmişti.⁷¹ Nitekim Napolyon, Yedi Ada'ya yerleştikten sonra, özellikle Yunanlılara ve Balkanlara yönelen milliyetçilik tahriklerini oldukça hızlandırmıştı. Mısır seferini kolaylaştırmak için Osmanlı Devleti'nin başına bir Mora ayaklanması çıkarmak istemiş ve bu hususta komutanlarına gerekli talimatı vermeyi de ihmal etmemişti.⁷²

Asya ve Afrika'daki Avrupa imparatorluklarının hakimiyeti henüz doğrudan doğruya Ortadoğu'ya müdahale edecek durumda değilse de, bölgenin stratejik yollarındaki Batı ilgisi giderek artmaya başlamıştı. Fransa'daki devrim ve Napolyon savaşlarının global niteliği bu düşüncelere bir işlerlik kazandırdı. İngiliz ve Fransızların birbirleriyle mücadelesi ve bu iki ülkenin de Ruslara karşı duyduğu kaygı, Batı müdahalesini Ortadoğu'nun merkezine taşıdı. Türkler artık Avusturya ve Rusya ile değil, aralarında İngiltere ve Fransa'nın da bulunduğu dört devletle uğraşmak zorundaydılar.⁷³

Avrupa'nın karışık ve oynak diplomatik olaylarını zamanında takip etmek için gerekli haberleşme ve enformasyon araçlarından ve kanallarından yoksun olan III.Selim'in Fransız yanlısı diplomasisine en büyük darbeyi indiren olay, Napolyon'un ansızın Mısır'ı işgali oldu.⁷⁴ Küçük Kaynarca Barışı'ndan sonra Osmanlılar, Batılı devletlerle barış içinde ve en iyi dostluk münasebetleri ortasında olsa bile, hiçbir hukukî bağ gözetilmeden üzerine saldırılması caiz görülen milletlerden sayılıyordu.⁷⁵

Mısır'ın, Fransa gibi güçlü bir devletin eline geçmesini ve Doğu Akdeniz'de hakimiyet kurmasını istemeyen Rus hükümeti, Napolyon'un sefer hazırlıklarını Osmanlı hükümetine bildirdi, ayrıca, Osmanlı-Rus donanmasının müştereken buna engel olmasını teklif etti. Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesi karşısında bu teklif kabul edildi ve Ruslarla 23Aralık 1798'de bir ittifak

⁷⁰ Fahir Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, Ankara 1997, s.54.

⁷¹ Coşkun Üçök, *Siyasal Tarih*, Ankara 1967, s.99.

⁷² Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih*, Ankara 1964, s.97.

⁷³ Bernard Lewis, *Ortadoğu Hristiyanlığın Doğuşundan Günümüze Ortadoğu'nun 2000 Yıllık Tarihi*, Çev: Mehmet, Harmancı, İstanbul 1996,s.221.

⁷⁴ Berkes, a.g.e, s.109; İşgâl ve harpler konusunda geniş bilgi için bk. E.Z, Karal, a.g.e, s.36-42.

⁷⁵ Nikola Yorga, *Osmanlı Tarihi 1774-1912*, c.V, Çev: Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1948, s.7.

anlaşması imzalandı.⁷⁶ Mısır'ın Fransızlar tarafından ele geçirilmesi, Osmanlı yöneticilerine Batı'nın yardımı olmadan daha fazla yaşayamayacağını gösterdi. Bu nedenle onlarla ilişkilerini geliştirmek için çabalarını artırdılar.⁷⁷ Osmanlı Devleti, bu şekilde kendi bütünlüğünü tehdit eden Fransa'nın karşısına, aynı bölge ile yakından ilgilenen Rusya ve İngiltere'yi çıkardığı gibi, 19.yüzyıl boyunca takip edeceği denge politikasını da başlatmış oluyordu.⁷⁸

Risk peşinde koşmak, tuzakların çevresinden dolaşmak, mantıksız davranmak gibi kendini çevreleyen efsaneler bir yana bırakılacak olursa, Bonapart'ın Mısır'a yaptığı sefer yeni bir yayılcılığa geçişi simgeler.⁷⁹ Bonapart, bu seferle, "İngiltere'yi ulaşabildiği bütün doğu sömürgelerinden sürecek" ve "Fransa Cumhuriyeti'nin Kızıldeniz'de özgür ve tek başına hakimiyetini sağlamak" için Süveyş yarımadasında bir kanal açacaktı.⁸⁰ Napolyon'un Mısır'daki faaliyetleri, Akkâ Kalesi'ni muhasara ederek daha ilerdeki hedefleri ve toprakları da kontrol altına almak istemesi(5 Mayıs 1799), Cezzar Ahmed Paşa karşısında uğradığı mağlubiyet ve Fransa'daki gelişmeler nedeniyle, Mısır'ı terk edip idaresini generallerine bırakmasıyla sonuçlandı. Mütteliklerin askeri operasyonları üzerine zor durumda kalan Fransızlar barışa razı oldular.⁸¹ Sonuçta, Fransız Başkomutanı General Menou ile Türk ve İngiliz komutanları arasında 30 Ağustos 1801'de İskenderiye sözleşmesi imzalandı. Bununla da Fransızlar, 18 Eylül 1801'e kadar ellerinde bulunan bütün şehir ve istihkâmları boşaltmayı kabul ettiler.⁸² Bu sonucu ne Mısırlılar ne de Türk egemenleri sağlamışlardı. Mücadele Fransız ve İngiliz güçleri arasındaydı. Yerel unsurlar, onlara kıyasla küçük bir rol oynamışlardı. Fransızların Mısır'a gelişi Batılı bir devletin küçük bir ordusunun bile Ortadoğu'nun önemli topraklarından birine girip kolaylıkla işgâl edebileceğini göstermişti. Bu olay, Fransızları sadece bir başka batılı gücün çıkarabileceğini de gözler önüne sermişti. Bu ilerde çok vahim sonuçlar doğurabilecek bir duruma işaret eden bir çifte dersti.⁸³

⁷⁶ Geniş bilgi için bk. Cemal Tükin, *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi*, İstanbul 1947, s. 68-88..

⁷⁷ Turgut Işıksal, "XVIII.Yüzyıl Sonunda Ortadoğu'da Fransız-İngiliz Çatışması ve Osmanlı İmparatorluğu", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 25, Ekim 1969, s.41.

⁷⁸ Armaoğlu, a.g.e, 1964, s.36-37.

⁷⁹ Marc Ferro, *Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi*, Çev: Muna Cedden, İstanbul 2002, s.121-122.

⁸⁰ Anderson, a.g.e, s. 43-44.

⁸¹ Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa" a.g.e, s.77.

⁸² Uçarol, a.g.e, s. 90.

⁸³ Lewis, a.g.e, s. 221.

Bu seferin en önemli sonucu Osmanlı-Fransız ilişkilerinin kopması ve Fransa'nın düşmanları Rusya ve İngiltere ile bir dostluk anlaşması imzalanması oldu. Divan'ın Fransız yanlısı üyeleri tutuklandılar, imparatorluk topraklarındaki Fransız ticari mallarına, mülklerine el konuldu ve böylece Fransa yüzyıllar boyunca kurabildiği Ön Asya'daki durumundan mahrum kaldı.⁸⁴ Öte yandan, Fransızların Mısır'ı işgâl edip, sonra Suriye üzerine sefer açması, her şeyden önce Osman İmparatorluğu'nun sınırları dahilinde yüzyıllardan beri sakin bir bölge halinde bulunan Doğu Akdeniz'de diğer bir deyimle Ortadoğu'da, sükunetin bozulmasına neden oldu. Ayrıca, bölgede çıkar uman büyük devletleri Doğu Akdeniz'e müdahale eder hale getirdi. Bu da, zaman içinde yeni sorunlara yol açtı ve konuya devletlerarası bir nitelik kazandırdı.⁸⁵ Nitekim, Mısır'ın Fransızlardan kurtarılmasında hizmeti görülen İngiltere'nin, Mısır işlerinde Osmanlı Devleti'nin nüfuzunu kırarak, Hint yolu üzerinde önemli bir mevkiye bulunan Akdeniz ve Afrika siyasetinde dahi fonksiyonu pek büyük olabilecek bu mıntıkayı kendi nüfuzu altında bulundurmaya karar verdiğine önemli istihbarat edinilmişti.⁸⁶

Esasen Fransızların Mısır'dan çekilmesi, Osmanlı-Rus ve Osmanlı-İngiliz anlaşmalarının karakteri üzerinde büyük tesir yaptı. Osmanlı Hükümeti, İngilizlerin Mısır'da yerleşmek niyetinde olduklarına dair bilgi edinmişti. Ruslar da Yedi Yunan adalarında ve temasta buldukları Rumlar arasında milliyetçilik propagandası yaptıkları bir sır olmaktan çıkmıştı. Bu itibarla Fransız tehlikesinin bittiği andan itibaren Osmanlı İmparatorluğu için Rus ve İngiliz ihtirasları tehlikeli bir karakter almış oluyordu. Babiâli, her ihtimale karşı, tekrar Fransa tarafına kaymanın faydalı olacağını düşündü.⁸⁷ Nitekim bu düşüncelerle, 25 Haziran 1802'de Paris Barış Anlaşması'nı imzalayarak Fransa ile ilişkilerini düzeltmeye çalıştı. Dikkat çekicidir ki, bu barış anlaşmasının ilk maddeleri, Fransa'nın, Osmanlı İmparatorluğu'nda şimdiye kadar sahip olduğu bütün kapitülasyon haklarının aynen devam edeceğini belirtmekteydi. Napolyon buna çok önem vermişti. Diğer taraftan, bu anlaşma ile Osmanlı Devleti ve Fransa, birbirlerinin toprak bütünlüklerini karşılıklı olarak garanti etmekteydiler.

Fransa ile ilişkilerini düzelten Osmanlı Devleti'nin karşısına bu sefer de, Ağustos 1804'te kendisini imparatorluğunu ilân eden Napolyon'un unvanının tanınması sorunu çıktı. Osmanlı hükümeti, Napolyon'un yeni rejimini tanımak istiyordu. Lâkin, İngiltere ve Rusya, Osmanlı Devleti'nin, Napolyon'un

⁸⁴ Shaw, a.g.e, s.363-364.

⁸⁵ Uçarol, a.g.e, s.92.

⁸⁶ Yusuf Akçura, *Osmanlı Devletinin Dağılıma Devri (XVIII. ve XIX.asırlarda)*, Ank. 1988,s. 87-88.

⁸⁷ Karal, a.g.e, s.43.

İmparator unvanının tanımak isteğine şiddetle karşı çıktılar.⁸⁸ Fransa'ya karşı duyulan ortak korku hem Londra'da hem de St.Petersburg'da şüphe ve endişeleri arka plâna itecek kadar güçlüydü. 11 Nisan 1805'te Londra'da süren uzun müzakerelerden sonra, İngiliz-Rus ittifak antlaşması imzalandı. Bu birlik, Yakınoğu'daki durumun sonucu değildi. Bu ittifakın Fransa'yı Avrupa'ya karşı tehdit oluşturamayacağı bir duruma getirmek ve gelecekte barış ve istikrar sağlayacak şekilde Avrupa sınırlarını yeniden çizmek gibi büyük hedefleri vardı. Kuşkusuz Doğu Akdeniz'deki durumun, Rus tarafını ittifak içine sokmada rolü vardı; her ne kadar istikrarsız olduğu ortaya çıksa da İngiliz-Rus ittifakının Doğu'daki olaylar üzerinde önemli bir etkisi olacaktı. Bu düşüncelerle beş ay sonra,yani 23 Eylül 1805 yılında bir antlaşmayla, Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya üçüncü ülkelerin saldırısına karşı işbirliği yapmayı kabul ediyordu. Bu antlaşma ile Rusya Ege adalarını işgâl edecek ve bu adaların birliğini koruyacaktı. Osmanlı Devleti ise, Fransa ile savaş devam ettiği sürece Rus savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesini kabul ediyordu.⁸⁹ Bununla birlikte Osmanlı Devleti, Avrupa'da başlamış bulunan Üçüncü Koalisyon Savaşları'na katılmayarak, tarafsızlığını korumak istemekteydi. Ancak, Osmanlı Devleti iki blok arasında kaldığından, oldukça sıkıntılı bir durumdaydı.

Bu tarihlerde Napolyon, Rusya'yı bir barışa zorlamak için onu güneyden de tehdit etmek üzere, Osmanlı Devleti'ni bu devlete karşı savaşa tahrik etmeye başladı. Bu maksatla da, olağan üstü elçi olarak İstanbul'a gönderilen Sebastian'a Osmanlı Hükümeti'ni Fransa yanında savaşa katılmaya ikna etme görevi verilmişti. Esasen, 1805 ittifakıyla kendisini Rus baskısı altında hisseden Osmanlı Devleti, Fransa desteğine güvenerek Rusya aleyhine ittifaka aykırı girişimlerde bulundu.⁹⁰ Bu durumu bir ultiatom ile protesto eden Rusya, ilân harp etmeksizin Memleketeyn'i işgal etti.⁹¹ Buna karşılık Osmanlı Devleti, Napolyon'un yardımını sağlamak üzere Fransa nezdinde girişimlerde bulundu. Sonuçta, Fransa'nın da etkisiyle, 22 aralık 1806'da Rusya'ya resmen savaş ilân etti. Böylece, Napolyon'un Rusya'yı iki cepheli savaşa sokma isteği gerçekleşmiş oldu.⁹²

Friedland'da, Rusları yenen (14 Haziran 1807) Fransa'nın artık Osmanlı ittifakına ihtiyacı kalmadığından, Napolyon, Çar Aleksandr ile Tilsit'te görüşmelere başladı ve 7 Temmuz 1807'de onunla bir anlaşma imzaladı.⁹³

⁸⁸ Armaoğlu, *19.Yüzyıl*, s. 87-89.

⁸⁹ Anderson, a.g.e, s.54.

⁹⁰ Uçarol, a.g.e, s.96-97.

⁹¹ Karal, a.g.e, s. 50-51.

⁹² Uçarol, a.g.e, s. 98.

⁹³ Shaw, a.g.e, s.371.

Ardından Tilsit'te kararlaştırıldığı üzere, Fransa'nın aracılığı ile, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Slabozia'da bir mütareke imzalandı (Ağustos 1807). Osmanlı Devleti, Fransa'nın bu görüşmelerde kendisini yüzüstü bırakmasını açık bir şekilde gördü ve bunu unutmadı. Osmanlı Devleti savaş açarken biraz da Fransa'ya güvenmişti.⁹⁴ Öte yandan, 27 Eylül 1808 Erfurt görüşmelerinde Rusya'yı kendi yanında tutmak isteyen Napolyon, Fransa'nın gerek İspanya'da ve gerek diğer ülkelerde icra etmiş ve edecek olduğu işleri tasdik etmek şartıyla Eflak ve Buğdan'ın zaptını ve Rusya'ya verilmesini Çar'a teklif etti.

Daha önceki görüşmelerde olduğu gibi, Rusya'nın taksim meselesinde Boğazlar üzerinde ısrarı üzerine, Napolyon, *“bunun kabul edilemez olduğunu, Fransa buna razı olsa bile İngiltere, Avusturya, İspanya devletleri ve Almanya'nın bir parçası ile bağımsızlığı için ayaklanmış olan Türkistan'ın birleşip son nefeslerine kadar mücadele edeceklerini ve böyle ağır bir meselenin ele alınması için uygun ortamın gözetilmesini belirterek”*, Çar'ın bu isteğini reddetti.⁹⁵ Napolyon ve I.Aleksandr arasında gerçekleştirilen Tilsit Antlaşması, Orta ve Batı Avrupa'daki Fransız egemenliğini ve Rus çıkarlarına önyak olunmasını pekiştirerek, Avrupa'nın iki esas etki alanına bölünmesini öngörüyordu. Fakat Napolyon, 1807 ve 1812 arasında, Rusların İstanbul üzerindeki taleplerini onaylamayı reddederek samimi ortaklığın temelini sarstı.⁹⁶

III.Selim döneminde, Fransız devrimi ve Napolyon Savaşları'nın Avrupa'da güç dengesini değiştirdiği hareketli uluslar arası ortamda, yabancı güçler Osmanlı'nın iç meselelerinin kıyısından, potansiyel olarak o zamana kadarkinden çok daha tehlikeli müdahalelerde bulunma imkânı yakaladılar. Rusya ve daha az ölçüde Avusturya batı ve kuzey eyaletlerinde etkinlik göstermeyi sürdürdüler. İngiltere'nin, doğuya giden ticaret yollarını koruma ihtiyacı sonucunda Büyük Britanya, Ortadoğu meselelerine daha çok karışmaya başlayınca, Osmanlı'nın karşısına yeni bir güç daha çıkmış oldu.⁹⁷ Yeni güçleri sayesinde sadece Fransa ve Rusya değil, genelde bütün Avrupa devletleri sultan ile onun Hıristiyan tebaası arasındaki ilişkilere topluca müdahale etmeye başlayacaklardır.⁹⁸

2-Yunan İsyanı Karşısında Fransa'nın Tutumu

Bir taraftan Osmanlı Devleti'nin, soysal, iktisadi, fikri, idari ve siyasi zaafı, bir taraftan Avrupa'nın her alanda güçlenmesi, ihtilâl fikirlerinin

⁹⁴ Armaoğlu, *19.Yüzyıl*, s. 94-95.

⁹⁵ A.Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c.IX, İstanbul 1309, s.62-63.

⁹⁶ Stephen. J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980*, Çev: Savaş Aktur, Ankara 1982, s.41.

⁹⁷ Finkel, a.g.e., s.158.

⁹⁸ Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, Çev: Yavuz Alogan, İstanbul 1997, s.319.

sınırlarımız içine girip yayılması, diğer taraftan Doğu Akdeniz, Ön Asya, Rumeli ve Boğazlarda emeli olan devletlerin devamlı ve sistemli teşvik, tahrik ve vaatleri, önce gayrimüslim unsurlar arasındaki ayrılıkçı hareketleri, fikirden fiiliyata geçirmişti.⁹⁹ İlk bağımsızlık hareketi 1804'te Sırp'lar arasında baş gösterdi. 1812'de imzalanan Bükreş antlaşmasının ardından hızını kaybetti. Yunan ulusal hareketi ise, İstanbul ve Odessa gibi büyük ekonomik merkezlerde olgunlaşmakla birlikte, Rum nüfusun yoğun olduğu Mora ve ona yakın adalarda patlak verdi. Hareketi bastırmayı başaramayan merkezi hükümet, Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'yı yardıma çağırdı.¹⁰⁰

İbrahim Paşa kumandasındaki Mısır kuvvetleri Yunan isyanını başarıyla bastırmış, Yunanistan Osmanlılar tarafından adeta yeniden fethedilmiş ve Rumların bağımsızlık teşebbüsü neticesiz kalmıştı. Fakat, tam bu sırada İngiltere, Fransa ve Rusya'nın işe karışmasıyla durum birdenbire değişmiş ve esasında Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi olan Yunan İsyanı devletlerarası bir mahiyet almıştı.¹⁰¹ Nitekim, Ruslar ve İngilizler sözde İbrahim Paşa'nın Mora'da yaptığı zulümlere bir son vermek için St.Petersburg'da görüşmelere başladılar ve 4 Nisan 1827'de Yunanistan'ın özerkliğini içeren bir protokol imzaladılar.¹⁰² Yunan geçici hükümetini resmen tanımış olan İngiltere, Rusya ile imzaladığı St.Petersburg Protokolü gereğince, Osmanlı Hükümetine bir nota vererek, Yunanistan'ın Osmanlı himayesinde ve ona vergi verir, fakat iç işlerinde müstakil bir devlet olmasını teklif etmiş; Fransa ve Rusya da bu teklifi desteklemişlerdi. Fakat Osmanlı Devleti, bu iç işlerine bir müdahale sayarak reddetti.¹⁰³ II.Mahmud, 1826 Akkerman Konvansiyonu'nu imzalamış ve bunun, Rusya'nın Rum Ortodokslar için bir haçlı seferine kalkışması ihtimalini kaldıracığını umuyordu. Halbuki Nesselrode, Yunan Sorunu'yla ilgili olarak İngiliz ve Fransızlarla uzun görüşmeler yapmış ve bu devletlerle 1827

⁹⁹ Ünal, a.g.e, s.168.

¹⁰⁰Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, Çev: Şirin Tekeli, İstanbul 1994, s.55.

¹⁰¹Şerafettin Turan, "1829 Edirne Antlaşması", (AÜ;DTCFD), c.IX /1-2 (1951), s.111.

¹⁰² Karal, a.g.e, s.117; "Hiç kuşkusuz Türk-Yunan ihtilâfının en dikkat çekici ögesi, Osmanlıların işlerine, Rusya ya da Avusturya'nın dışında, Büyük devletlerinin doğrudan müdahalede bulunmasıdır. Daha önce Napolyon'un Mısır Seferi ve İngilizlerin onu izleyen girişimleri, Fransa ile İngiltere'nin,, Hint'e ve Hint Okyanusundaki, ülkelere doğru bir yol alan "Ortadoğu (Levant) için ilgisini ortaya koymuştu. Bu görüşü hep hesapta olmakla beraber, başkaları da çıkar sahneye. Bunlar da, şu ya da bu ülkenin Osmanlı İmparatorluğu'na nüfuzunun sızmasıdır." Bk, Robert Mantran, "Doğu Sorununun Başlangıçları (1774 - 1839)", a.g.e, c.II, s.41.

¹⁰³ Turan, a.g.m, s.112-113.

Temmuz'un Londra'da bir anlaşmaya varılmıştı.¹⁰⁴ Nihayet İngiltere, Fransa ve Rusya, tarafları bir ateşkese zorlamak-aslında isyancıları kurtarmak- için müdahale etmeye müştereken karar verdiler.

Padişah bu güçlerin arabuluculuğunu geri çevirdiğinde, bu devletlere ait filolar, önce Mora'nın batı kıyısındaki Navarin limanında Osmanlı ve Mısır donanmalarını abluka altına aldılar ve ardından 20 Ekim 1827'de her iki donanmayı tamamen imha ettiler.¹⁰⁵ Denizcilik tarihimizde "Navarin Faciası" adıyla anılan bu haksız ve hukuksuz saldırı, Osmanlı Devleti tarafından protesto edildi.¹⁰⁶ Ardından, 9 Kasım'da Avusturya elçisi aracılığıyla İngiltere, Fransa ve Rusya'ya bir nota verilerek, bu devletlerin özür dilemesi ve tazminat vermeleri istendi. Buna karşılık müttefik devletler ise, olaya Osmanlı donanmasının neden olduğunu ve bundan kendilerinin de zarar gördüklerini ileri sürdüler.¹⁰⁷ Üstelik, Yunanistan hakkındaki tekliflerinin kabul edilmesi için Osmanlı hükümeti'ne baskı yapmaya başladılar ve Arzularına ulaşamayınca da elçilerini geri çektiler.¹⁰⁸

3- Fransa'nın Cezayir'i İşgali

Yeniçeri Ocağı yeni kaldırılmıştı. Rusların, Ordusuz ve donanmasız bir halde bulunan Osmanlı Devleti'ni yıkmak, Boğazlar ile İskenderun Körfezi istikametinde ilerleyip Akdeniz'e çıkmak emeliyle devletin en zayıf ve en acıklı bir zamanında giriştikleri savaşın (26 Nisan 1826)¹⁰⁹ başlıca nedenlerini Avrupa teşkil etmiştir. Çünkü, Yunan İsyanı ve Navarin Muharebesi, Ruslara, bu defa Batı devletlerinin müdahale ihtimali olmaksızın Türklerle hesaplaşmaları için önemli bir fırsat vermişti.¹¹⁰ Savaş, Rus ordularının Edirne'ye kadar gelmelerine ve Doğu Anadolu'nun işgaline imkân sağlarken, Mora'da Fransız-İngiliz müdahalesi Yunan davasını zafere ulaştırdı. Edirne Antlaşması'yla (14 Eylül 1829), Osmanlı Devleti Yunanistan'ın bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı.¹¹¹

Esasen 1829 Edirne Barışı, Rusya'nın İngiltere, Fransa ve özellikle de Avusturya karşısında kazandığı bir zafer olmuştu. Bu antlaşma ile Çarlık

¹⁰⁴ Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, Çev: Belkıs Çorakçı Dişbudak, İstanbul 1995, s.107.

¹⁰⁵ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul 1995, s.57.

¹⁰⁶ M.Tayyib Gökbilgin, "Navarin", *İ.A.*, c.IX, İstanbul 1983, s.333.

¹⁰⁷ Heyet, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c.V, İstanbul 1962, s.2908.

¹⁰⁸ Turan, a.g.m, AÜ,DTCFD, c.IX / 1-2 (1951), s.114.

¹⁰⁹ M.Fahrettin Kırzıoğlu, *1855 Kars Zaferi*, İstanbul 1955, s.25.

¹¹⁰ W.E.Allen – Paul Muratof, *1828-1829 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi*, Ankara 1966, s.23.

¹¹¹ Kemal Beydilli, "Kaynarca'dan Yıkılışa", *Osmanlı Devleti Tarihi*, Edt: Ekmeleddin İhsanoğlu, c.I, İstanbul 1999, s.87.

Rusya'sı, Balkan Slavlarının tartışmasız koruyucusu durumuna gelmişti. Öte yandan, Rusya, Osmanlı Devleti'nin de gerçek koruyucusu rolüne bürünmüştü. Avusturya'nın tutumunda hayâl kırıklığına uğrayan ve diğer Avrupalı devletler tarafından da ortada bırakılan Osmanlılar, Rusya'nın iyi niyetine sığınmak durumuna kalmıştı.¹¹²

Bu karışık dönemden yararlanılarak bir bahane ile Cezayir'in Fransa tarafından işgal edilmesi (5 Temmuz 1830), imparatorluğun akıbetine ağır bir darbe indirdi.¹¹³ Yunan Devleti'nin kurulmasıyla Akdeniz'de dengenin kendi aleyhine bozulduğunu gören Fransa, Cezayir'i almağa kalktı. 1797'de Cezayir dayısı Hüseyin Paşa'nın, Fransa elçisi Deval'den Direktuar hükümetine verdiği borcu istemesi ve ona hakaret etmesi,¹¹⁴ harbin patlak vermesinde bir bahaneydi. Asıl neden, Fransa'nın Cezayir'deki iktisadi menfaatlerini arttırmak istemesiydi. Zira, Fransa'nın Cezayir ülkesinde en imtiyazlı devlet sayılması ve Annâbe'de Fransız ithal mallarından alınan yüzde on miktarındaki gümrük resminin kaldırılması meselesi söz konusuydu.¹¹⁵

Osmanlı Hükümeti, meselenin barışçı bir yolla hallini sağlamak amacıyla Tahir Paşa'yı Fransa'ya gönderdi, Marsilya'ya geldiğinde Fransız Donanmasının Cezayir işgalini gerçekleştirmek üzere hareket ettiğini gördü. Tahir Paşa'nın amiral Bourmont nezdinde yaptığı barış girişimlerinden de bir netice hasıl olmadı. Nihayet, 12 Haziran 1830'da Cezayir şehrinin direniş merkezlerini tahrip eden Fransızlar, Cezayir'i işgale başladılar.. Osmanlı Devleti, bu deniz aşırı ülkesine yapılan hukuk dışı saldırıya karşı koyacak gücü olmadığından, olayı sadece Fransa nezdinde protesto etmekle yetindi. Osmanlı Hükümeti, bu hukuk dışı istilâyı uzun zaman tanınamakla birlikte, Cezayir'i fiilen kaybetmişti.¹¹⁶

4-Mısır Buhramı ve Yol Açtığı Krizler

Rusya ile savaşı sona ermesi ve Yunan meselesinin halledilmesi, III.Selim ve II.Mahmud tarafından gerçekleştirilen ıslâhatlar, Osmanlı Devleti'nin istikrarlı bir ortama kavuşmasına yetmedi.¹¹⁷ Nitekim, Osmanlı Devleti bir yıl ara ile kendisinden koparılmış olan Mora ile Cezayir'in acısını unutmadan, Mısır valisi

¹¹² Hüner, Tuncer, "Viyana Kongresi , Doğu Sorunu ve Büyük Güçler (1815-1829)", Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç, Ankara 1999, s.68

¹¹³ Beydilli, "Kaynarca'dan ...", a.g.e, s.87.

¹¹⁴ Karal, a.g.e, s.122-124.

¹¹⁵ Ercüment Kuran, *Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgâli Karşısında Osmanlı Siyaseti (1827-1847)*, İstanbul 1957,s.12; Ayrıca, geniş bilgi için bk. Haydar Kazgan, *Osmanlıda Avrupa Finans Kapitali*, İstanbul 1995, s.11-13.

¹¹⁶ Heyet, a.g.e, c.V, s.2918.

¹¹⁷ Karal, a.g.e, s.122.

Mehmed Ali Paşa isyanı patlak verdi. İsyân başlangıçta devletin bir iç olayı şeklinde değerlendirilirken, daha sonra Avrupa devletlerinin meseleye karışmasıyla büyük çapta devletler arası bir sorun haline geldi.

Yunanistan'ın bağımsızlığını elde etmesi ve Cezayir'in Fransa tarafından işgalinden sonra, Osmanlı Devleti on yıl süreyle bir valisinin ayaklanmasını bastırmak için uğraştı. Yunan bağımsızlığı ile bir milliyetçilik, Fransa'nın Cezayir'e yerleşmesiyle de bir sömürgecilik örneği ortaya koyulmuştu. Dolayısıyla, imparatorluğun içten ve dıştan çözülmesi için bu örneklerin uluslar ve emperyalist Avrupa devletleri üzerinde özendirici etkide bulunması tarihin akışına uygundu.¹¹⁸ “Doğu Sorunu”nun çok daha geniş anlamda bir safhasını oluşturan “Mısır Meselesi”, M. Ali Paşa'nın 1831 Tarihinde Suriye'ye saldırmasıyla başladı.¹¹⁹ İbrahim Paşa kumandasındaki kuvvetlerin Osmanlı ordusunu mağlup edip Anadolu içlerine doğru ilerlemesi, Osmanlı Hükümeti'ni telâş ve endişeye sevk etti. Osmanlı Devleti bu durumda Avusturya'nın çekingen, Prusya'nın ilgisiz ve Fransa'nın güvenilir olmamasından dolayı, ancak İngiltere ve Rusya'dan bir yardım alabilirdi. Nitekim, bu düşüncelerle Namık Paşa,1832 Kasım'ında Londra'ya gönderildi. Fakat, İngiltere'den beklenen yardım sağlanamadı.¹²⁰

Ocak 1830'da İbrahim Paşa, Bursa'ya bir adımlık mesafedeki Kütahya'ya kadar ilerlemişti. İmparatorluğun bütünlüğüne en büyük tehdit içerden geliyor gibiydi. Nitekim Mısır ordusunun ilerlemesi İstanbul'un tedarik hatlarını kesmiş, kentte açlık tehlikesi baş göstermişti. Ne İngiltere, ne de Fransa'dan destek alamayan II.Mahmud, çaresiz olarak Rusya'ya başvurmak zorunda kaldı. Başvuruyu memnuniyetle kabul eden Rusya, 1833 Şubat'ında Boğaz'ın üst tarafında bir üs kurdu. Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi valilerinden birine karşı, müdahalesi ancak kendi çıkarı için olabilecek eski bir düşmandan yardım istemek ilk kez görülen bir olaydı ve bu durum, İmparatorluğun ne derece zayıfladığını gösteriyordu.¹²¹ Rus donanmasının İstanbul'a gelmesi üzerine telâşa düşen İngiltere ve Fransa, Osmanlı başkentine birer elçi gönderdiler ve Padişah ile valisi arasında, bir barış imzalanmasını sağladılar. İmzalanan Kütahya barışı ile, Adana ve Suriye M.Ali Paşa'ya bırakıldı.¹²²

¹¹⁸ Oral Sander, *Anka'nın Yükseliş ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, Ankara 2000, s. 184-185.

¹¹⁹ Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı, Mısır Meselesi (1831-1841)*, I, Ankara 1998, s. 41.

¹²⁰ Cemal Tukin, “1798-1833 Osmanlı-Rus Andlaşmaları Arasında Benzerlik”, Atatürk Konferansları, II, Ankara 1970, s.94-95.

¹²¹ Finkel, a.g.e, s.394-395.

¹²² Eduard Driault, *Şark Meselesi Bidâyet-i Zuhûrundan Zamanımıza Kadar*, İstanbul 1309,s.196.

Bu barışa rağmen, Osmanlı hükümeti geleceğini güven altına almak istiyordu. Bu konuda İngiltere ve Fransa'ya güvenmediğinden, Mısır Meselesi'ni ortaya çıkışından itibaren Osmanlı Devleti'ni destekleyen Rusya ile anlaşmak istiyordu.¹²³ Temmuz ayında Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında, adını Rus donanmasının 1833 yazında Boğaz'daki üssünün bulunduğu Hünkâr İskeleyi'nden alan bir karşılıklı savunma paktı imzalandı. Antlaşmanın gizli bir maddesi fırtına kopartacak mahiyeteydi ve Osmanlılar bununla Rusya'nın talebi halinde Çanakkale Boğazı'nı diğer yabancı güçlerin savaş gemilerine kapatmayı kabul ediyordu.¹²⁴ Bu iki devlet, anlaşmadan, özellikle Boğazlar meselesinden dolayı Osmanlı Devleti'yle Rusya'yı protesto ettiklerini ve bunu tanımayacaklarını bildirerek, donanmalarını Çanakkale önlerine gönderdiler.¹²⁵

Antlaşma ile, Osmanlı devleti ve Rusya ile İngiltere ve Fransa arasında alınıp verilen karşılıklı notalar genel mahiyette ve siyasi bir gerginliğe yol açtı. Hatta bir ara ilişkilerin kesileceği düşüncesini hakim kıldı. Fakat, Avusturya'nın ihtilâfi barışçı yollarla çözme girişimi, daha doğrusu Münchengratz anlaşması ile Rusya'yı frenleme teşebbüsü, mukadder bir çatışmayı önledi.¹²⁶ Fakat, 1838 Ağustos'unda İngiltere ile serbest ticaret antlaşması imzalayan Osmanlı Devleti'nin İngiliz desteğine güvenerek, Nisan 1839'da Kuzey Suriye'deki Mısır güçlerine saldırması ve Nizip'te cereyan eden (Haziran 1839) muharebede Osmanlı kuvvetlerinin tekrar hezimetle uğramasıyla sonuçlanması, İkinci Mısır Buhranı'na sebep oldu.¹²⁷

Osmanlı ordusunu yenilgisi, Rusya'nın Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nın gereklerini yerine getirmeyi gerektirme; böyle bir gelişmeye imkân vermek istemeyen İngiltere ise, M. Ali Paşa'yı baskı altında tutmak istemekteydi.¹²⁸ Öte yandan, krizin daha ilk haftasında batılı güçler arasında meselenin halli konusunda bir uzlaşmaya varıldı ve 27 temmuz 1839 tarihinde Avrupalı beş devletin temsilcileri ortaklaşa bir nota ile Osmanlı Devleti'nden kendi onaylarını almaksızın mevcut meseleye bir çözüm aramamasını, büyük devletlerin bu konuda yapacakları girişimlerin neticesini beklemesini talep ettiler¹²⁹ ve bu suretle, Osmanlı-Mısır ihtilâfını Avrupa büyük devletlerini ilgilendiren bir

¹²³ Uçarol, a.g. e, s. 174.

¹²⁴ Finkel, a.g.e, İstanbul 2007, s.395.

¹²⁵ Uçarol, a.g.e, s. 175.

¹²⁶ Tükin, *Boğazlar Meselesi*, s.198-199.

¹²⁷ Zürcher, a.g.e, İstanbul 19995,s.61-62.

¹²⁸ Beydilli, "Kaynarca'dan...", a.g.e, s.93

¹²⁹ M.Hanefi Kutluoğlu, "*Tanzimat Dönemi Osmanlı Dış Politikası ve Diplomasisi*", Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Ankara 1999, s. 88.

mesele haline getirdiler.¹³⁰ Meseleye beynelmilel mahiyet veren, -Yunan Meselesi'nin tam aksine olarak- devletin isyanı önlemesi değil, önleyemeyişidir. M.Ali Paşa'nın Osmanlı İmparatoru'nun yerine geçmesi veya bir kısım topraklarında bir *dinasti*(hanedan) tesis etmesi sorunu, Osmanlı İmparatorluğu'nu Avrupa muvazenesinin devamı için gerekli bir düzen sayan devletleri menfaatlerine göre ilgilendirdi.¹³¹

Meselenin çözümünde devletler ortak bir karara varmış olmalarına rağmen, kısa bir süre sonra İngiltere ve Fransa arasında ayrılıklar çıkmaya başladı. Mehmet Ali'yi Akdeniz'de İngiltere'ye karşı tabii bir müttefik olarak gören Fransa, Suriye'nin irsî idaresinin Paşa'nın uhdesinde kalmasını istiyordu. Suriye'ye hakim olan M. Ali'nin sadece Doğu Akdeniz'deki İngiliz hakimiyeti için değil, aynı zamanda Hind deniz yolu için de bir tehlike arz edeceği ve Kızıl Denizi kontrol edebileceği düşüncesinde olan İngiltere ise, Suriye'nin, Paşa'nın idaresinde olduğu müddetçe, sultan ile valisi arasında kalıcı bir barışın sağlanamayacağını ileri sürüyordu. Bu arada Fransızların, Osmanlı Hükümeti'ni, M.Ali Paşa ile bir mutabakata varması için ikna teşebbüsleri bir netice vermedi.¹³² Esasen Fransız hükümeti, M. Ali Paşa'nın tam anlamıyla bağımsızlığa kavuşmasını arzulamıyordu. Öte yandan Fransız subayları ve uzmanlarına dayanan Mısır valisini de, Fransa'nın potansiyel müşterisi olarak görmekten de kendini alamıyordu. Mısır'daki Fransız ticari çıkarları büyümekteydi ve önemliydi. Daha da önemlisi, Doğu Akdeniz'de önemli bir tehlike haline gelen İngiliz egemenliğine karşı Fransız etkisi altındaki güçlü bir Mısır devleti, Fransa'nın elinde önemli bir silah olacaktı. Ayrıca Mısır, Kuzey Afrika'da Fransa'nın güçlenmesine yardımcı olabilirdi. Bütün bu nedenlerle, Paris açıkça M. Ali Paşa karşıtı bir tutum izlemekte isteksizdi.¹³³

Ancak bir taraftan, Fransa dışındaki Avrupa devletlerinin meseleyi diplomasi yoluyla çözüme girişimleri, diğer taraftan ilân edilen Tanzimat Fermanı, bu krizin olumlu bir şekilde çözülmesinde âmil olması beklentisini de bünyesinde taşımaktaydı.¹³⁴ Esasen Tanzimat Hareketi, imparatorluğun dış politikasında denge siyasetini gündeme getirdi. Sultan Abdülmecid tahta çıktığının ikinci gününde Sadrazam Hüseyin Paşa'nın düşmanı olan Derya Kaptanı Ahmed Paşa'nın donanmayı Çanakkale'den kaçırıp Mısır valisine teslim etmesi, diğer taraftan 1833 Hünkâr İskelesi Antlaşması'yla Rusya'nın imparatorluk nezdinde kazandığı nüfuz nedeniyle İngiltere ve Fransa'nın harekete geçmesi, Mısır

¹³⁰ Karal, a.g.e, s.197.

¹³¹ Cemil Bilsel, "Tanzimat'ın Harici Siyaseti", *Tanzimat I*, İstanbul 1940,s. 670.

¹³² Kutluoğlu, "Tanzimat Dönemi...", a.g.e, s. 88.

¹³³ Anderson, a.g.e, s.115.

¹³⁴ Beydilli, "Kaynarca'dan", a.g.e, s.93-94.

Sorunu'nun çözümünde denge politikasının uygulanmasını zorunlu hale getirmişti ve bu sorun ancak büyük devletlerin müdahalesiyle çözülebilecekti.¹³⁵

Londra'da 12 Temmuz 1840'da M. Ali yanlısı Fransa'nın dışarıda bırakılmasıyla varılan bir mutabakat, Mısır valisinin güçle yola getirilmesini öngörmekteydi. Nitekim bu düşüncelerle girişilen askeri harekât ve Suriye'de Mısır idaresine karşı oluşan geniş hoşnutsuzluğun genel bir direnişe ve ayaklanmaya dönüşmesi, zafer için M. Ali'ye hiçbir şans bırakmamaktaydı.¹³⁶ Nihayet, 13 Şubat 1841 tarihli bir ferman ile M. Ali Paşa'nın erkek evladı arasından halefini seçme hakkı sultanın kendi kontrolünde olmak üzere, Mısır'ın irsî idaresi Paşa'nın ailesine verildi. Yine buna göre, mevcut kanunların ve yabancı devletlerle yapılmış ve yapılacak olan antlaşmaların uygulanması Mısır içinde geçerli olacaktı.¹³⁷

Görüldüğü üzere, Mısır Meselesi'nin temelinde Batı politikasının bulunması gibi, Osmanlı'nın Batı ve özellikle İngiltere'nin himayesi altına girmesinin esasında da Rusya'nın müstevli politikası ve Mısır sorunu yatmaktaydı. İngiliz himayesine girmenin yeni meselelere ortam hazırlaması kadar, bu politikanın uygulanmasına da, Bâb-ı Âli'deki ıslâhat ve Mısır Meselesi'nin çözümünden başlanması gerekiyordu. Mısır Meselesi'nin halli için M. Ali'nin dış destekten, yani Fransa himayesinden mahrum bırakılması ve kaynaklarının kurutulması gerekti. Eğer Sultan imparatorluğundaki tekelleri kaldırırrsa, bu, imparatorluğun meşru bir parçası olan Mısır ve Suriye için de geçerli olacaktı. Dolayısıyla İngiltere hükümeti, Mısır ve Suriye'deki tekellerin kaldırılmasını da M. Ali'den ve Fransa'dan isteyebilecekti.¹³⁸

1840'ların Osmanlı ülkesi, bir kriz ve değişme dönemindeydi. Gelişmemiş tarım düzeni ve zanaâtlara dayalı ekonomik yapısı, İmparatorluğu sanayi imparatorluklarının yayılma hırsıyla karşı karşıya getirmişti. 19.yüzyılda modern bir ordu oluşturmak, 18.yüzyılda Petro'nun Rusya'da gerçekleştirdiği kadar kolay bir iş değildi. Bu durumun farkında olan devlet adamları, imparatorluğun dış politikasında denge siyasetini esas alarak hareket ettiler.¹³⁹

¹³⁵ İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İstanbul 1983, s.81.

¹³⁶ Beydilli, "Kaynarca'dan", a.g.e, c. I, s.94.

¹³⁷ Kutluoğlu, "Tanzimat Dönemi", a.g.e, s.91.

¹³⁸ Recep Şahin, *Tarih Boyunca Türk İdarelerinin Ermeni Politikaları*, İstanbul 1966, s.142-143; *Bu dönemdeki diplomatik müdahaleler, İngiltere ya da Fransa'nın arabuluculukları, Osmanlı siyasetini etkileme ve Batılı görüşlerin kendilerini dayatmalarının araçlarıdır; dış işlerinde olduğu kadar iç yönetimi bakımından da Tanzimat (reformlar), doğrudan doğruya bunların sonucudur.*; Ayrıca Bk.Mantran, "Doğu Sorunu'nun Başlangıçları (1774-1839)", a.g.e, c.II, s.41.

¹³⁹ Ortaylı, a.g.e, s. 80-81.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bir valisinin ayaklanması ve bunun kısa zamanda bir "Doğu Sorunu" haline dönüşmesine neden olan Mısır Meselesi çözümlenmişti. Fakat, bu meseleden de "Boğazlar Sorunu" ortaya çıkmıştı.¹⁴⁰ Şurası bir gerçektir ki, Truvalılardan Türklere kadar dünya siyasetinde "Boğazlar Sorunu" ile "Doğu Sorunu" birlikte ortaya çıkmıştır.¹⁴¹ Gerçekten, Mısır Meselesi'nin halledilmesiyle "Doğu Sorunu" sona ermedi, bu sorunun yol açtığı Boğazlar Sorunu ortada duruyordu. Diğer konularda olduğu gibi İngiltere, bu su yollarının tüm savaş gemilerine kapatılmasını istiyordu.¹⁴² Mısır sorunun çözümüne esas olmak üzere 1840'da Londra antlaşmasını imzalamış olan dört devlet, Boğazlar Meselesi'ni de Londra'da bir konferansta halletmeyi uygun buldular. Birinci konferansa katılmayan Fransa'yı bu konferansa davet ettiler.¹⁴³ Ruslar, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Palmerston'un ortaklığıyla, Fransa'nın, Ortadoğu'yu bir ticaret satraplığına dönüştürme girişimlerine engel olmak için ortak hareket ediyorlardı. İngiltere-Rusya ortaklığı, 1841 Londra Antlaşması'nı doğurdu.¹⁴⁴ Bu antlaşma, gerçekten Boğazlar Meselesi'nin kanunnâmesi demektir.¹⁴⁵ Çünkü bu antlaşma ile boğazların yabancı devletlerin savaş gemilerine kapatılması prensibi kesin olarak kabul edilmişti. Artık bundan sonra, Osmanlı Devleti boğazları istediği devletlere açıp kapamayacaktı.¹⁴⁶

İkinci Mısır bunalımının sona ermesiyle, Ortadoğu'daki gerilim gözle görülür şekilde azalmaya başladı. Bununla birlikte, farklı milliyetler ve cemaatler arasında artan ve merkezi hükümetin bir türlü halledemediği ve denetleyemediği gerginliğin sebep olduğu temel sorunlar ortadan kalkmamıştı.¹⁴⁷ Lübnan bunalımı, Osmanlı İmparatorluğu ile Mısır arasındaki ihtilafın zararlı sonuçlarından biridir. Lübnan, Mısır ordularınca işgal edildiği sırada, bölge, bir süreden beri, halkın çeşitli unsurları, özellikle Marunilerle Dürziler arasında

¹⁴⁰ Armaoğlu, *19.Yüzyıl*, s.193.

¹⁴¹ Ertan Eğribel, "Anadolu Su Yolları Kavşağı", *Tarihte Doğu-Batı Çatışması*, İstanbul 2005, s. 171; René Pithon'a göre, "Şark Meselesi bir "Boğazlar Meselesi'nden neşet etmiştir. Bu iki mesele coğrafya ve siyaset nokta-i nazarından birbirinden ayırmak gayr-i kabil olup birini tetkik etmedikçe, diğerini okuma mümkün değildir." Bk. *Karadeniz Ve Boğazlar Meselesi*, Çev: Hüseyin Nuri, İstanbul 1325, s.3.

¹⁴² Stanford. J. Shaw-E.Kural, Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev: Mehmet Harmancı, İstanbul 1983, s.89.

¹⁴³ Karal, a.g.e, s. 208.

¹⁴⁴ Alan Palmer, *1853-1856 Kırım Savaşı ve Modern Avrupa'nın Doğuşu*, Çev: Meral, Gaspıralı, İstanbul 1999, s. 12.

¹⁴⁵ Pithon, a.g.e, s. 26.

¹⁴⁶ Tükin, a.g.e, 1947. s.227.

¹⁴⁷ Zürcher, a.g.e, s.81.

ortaya çıkmış bir gerilim yaşıyordu.¹⁴⁸ Lübnan emirliği 1697 yılında Ma'an Oğulları'ndan, politik sebeplerle Hıristiyanlığı kabul etmiş olan Beşir El-Şihabi'ye geçti. Lübnan ileri gelenlerinin yaptığı bu seçimi Osmanlı Hükümeti de onayladı ve böylece, Şihabi ailesi 1841 yılına kadar Lübnan'ı idare etti. Sekiz yıl kadar süren M. Ali Paşa idaresi bölgede büyük değişikliklere zemin hazırladı buradaki dengeleri altüst etti. Mısır yönetimi Lübnan'ın imtiyazlı durumuna son vermesine rağmen, Emîr Beşir'i yerinde bıraktı. Öte yandan, İbrahim Paşa'nın izlediği vergi politikasından dolayı ayaklanan Dürzilere karşı Marunileri silahlandırması, iki grup arasında geçimsizliğin daha da artmasına neden oldu.¹⁴⁹ Mısır yönetimi oradaki Hıristiyanlara ve Yahudilere, özellikle de ticaretle uğraşanlara bir hayli yarar sağlamıştı.¹⁵⁰

İngilizler, Osmanlı ve yerel güçlerin ortak çabasıyla Suriye'de Mehmed Ali rejiminin yenilgiye uğratılmasının ardından, Fransız nüfuzu önemli ölçüde zayıfladı. Lübnan'da cemaatçiliğin geniş bir zemin bulması ve halkı etnik-dinsel kanallarda kutuplaştırması sonucu, zaman geçtikçe Cebel'de Maruni yönetimi oluşturma amacına yönelik dinsel temelli bir ittifak umudu suya düştü. Suriye'deki Fransız nüfuzu Marunilerle sınırlı kaldığı sürece, İstanbul-Şam arasında işleyen İngiliz nüfuzuna karşı koyabilmesi imkânsızdı.¹⁵¹ Bununla birlikte, dünyanın bu köşesinde olan biten her şeyi yakından izleyen İngilizlerin olduğu kadar Fransızlar da Lübnan meselesine karışmaktan geri durmadılar. İngilizler Dürzilere sempati duyarken, Fransızlar ise Marunilerin kartını oynuyorlardı. Lübnan adeta bir barutluktu ve ufacık bir kıvılcım burayı havaya uçurabilirdi.¹⁵²

Osmanlı yönetimi yeniden kurulduktan sonra, Lübnan'a Emir Beşir'in yerine yeğeni Kaasım tayin edildi. Şihab ailesinden hoşlanmayan Dürziler karışıklık çıkardılar. 1841 yılı Ekim ayında Maruniler ile Dürziler arasında ilk önemli çatışma patlak verdi. Osmanlı kuvvetleri çatışmaları güçlükle önledi. Bu gelişmeler üzerine Beşir Kaasım azledilerek, Macar Ömer Paşa Lübnan'a emir tayin edildi. Böylece Lübnan yönetimi merkeze bağlanarak, buradaki yarı bağımsızlığa son verildi. Fakat yeni düzen Avrupa büyük devletlerinin tepkisine yol açtı. En büyük tepki Lübnan'ın Şihabî ailesi tarafından yönetilmesini isteyen

¹⁴⁸Paul Dumont, "Tanzimat Dönemi(1839-1878)", *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II*, Hazırlayan:Robert Mantran, Çev: Server Tanilli, İstanbul 1995, s.116.

¹⁴⁹ Cevdet Küçük, "Lübnan Meselesi" , *Türk Dünyası Tarih Dergisi(TDTD)*. Sayı:3 (Mart 1987), s.36.

¹⁵⁰ Palmer, a.g.e, s.125.

¹⁵¹ Y.Eyüp Özveren, "Beyrut", *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri (1800-1914)*, Edt: Çağlar,Keyder-Y.Eyüp Özveren-Donald Quataert, İstanbul 1994, s.93.

¹⁵² Dumond, "Tanzimat Dönemi" a.g.e, c.2,s. 116.

Fransa'dan geldi.¹⁵³ Fransa, Mısır sorununun İngiltere'nin istekleri doğrultusunda çözülmesinden rahatsızdı. Kendisini Katoliklerin koruyucusu olarak görüyordu. Bu durumda bir yandan İngiltere'den intikam almayı, bir yandan da Lübnan'da Fransız nüfuzunu artırmayı plânlıyordu. İngiltere için Lübnan, siyasi ve ticari açıdan önemliydi. Hindistan'a giden yollar üzerindeki Lübnan, Doğu Akdeniz ticaretinin kilidi konumundaydı. Fransa'nın nüfuzunu zayıflatmak için bölgede bu amaçla Protestanlık propagandasına başladı. Dürzilerin pek çoğu bu mezhebi kabul ederek İngiliz himayesine girdi.¹⁵⁴

Bu gelişmeler, iktidarları ellerinden alınan Marunileri hoşnutsuz etti. Yeni emir Ömer Paşa, Dürzilerin desteğini kazanmak için II.Beşir zamanında mal ve ayrıcalıklarını kaybeden Dürzi aristokratlara eski haklarını iade etti ve bu kişileri önemli mevkilere atayarak sempatilerini kazandı. Ömer Paşa, Hıristiyanlar la da iyi ilişkiler kurmaya gayret etti. Ancak, Osmanlı idaresine karşı olan Hıristiyanlar Fransız temsilciliği ile yakın bir ilişki içinde idiler. Bu tarihlerde Fransa, aynı zamanda Dürzi ve Hıristiyanlar arasındaki ihtilâflarda arabuluculuk yapmaya gayret ediyor, iki tarafın desteğini almaya özen gösteriyordu. Böylece, nüfuzunu artırmaya çalışıyordu.¹⁵⁵ Fransa ve İngiltere'nin bölgeye dolaylı ve dolaysız müdahaleleri ve Fransa'nın Ömer Paşa'nın emirliğine karşı çıkması, Ömer Paşa'nın azline neden oldu. Nihayet Lübnan, 1842'de, Beyrut'tan Şam'a çizilen bir hat boyunca Dürzi ve Maruni sancaklarına bölünerek, iki kaymakam tarafından idaresine karar verildi.

1843-1844 yılları kanlı olaylarla geçti. Olağanüstü yetkilerle bölgeye gönderilen Hariciye Nazırı Şekip Efendi, Arabistan Ordusu Mareşali Namık Paşa ile istişare ederek, huzursuzluğun giderilmesine dair tedbirler aldı. Öngörülen tedbirlerden silahların toplanması uygulaması halkın tepkisine neden oldu. Bunun üzerine direniş temsilcileri tutuklandı. Bu olaylar Avrupa kamuoyunda tepkiler yol açtığı gibi, Avrupa devletleri Lübnan'da reform yapılması doğrultusunda bir nota verdiler. Hatta Fransa, Suriye sahillerine asker çıkaracağını bildirdi.¹⁵⁶ Osmanlı Hükümeti Avrupa devletlerinin baskıları karşısında Şekip Efendi'yi de azletmek zorunda kaldı ve Lübnan'da Marunilerin lehine yeni bir idare şekli oluşturuldu. Yeni düzen, Marunilerle Dürzileri tam anlamıyla barıştıramadı ise de, 1860'a kadar Lübnan'a bir barış durumu sağladı.¹⁵⁷

¹⁵³ Küçük, Lübnan Meselesi", *TDTD*, Sayı:3, s.36.

¹⁵⁴ Turgut Subaşı, "Abdülmedid ve Sultan Abdülaziz", *Türkler*, c.12, Ankara 2002, s.756.

¹⁵⁵ İrfan. C, Acar, *Lübnan Bunalımı Ve Filistin Sorunu*, Ankara 1989, a. 14.

¹⁵⁶ Subaşı Abdülmedid ve Abdülaziz, a.g.e.c.12, s.756-757.

¹⁵⁷ Karal, a.g.e, s.212-213; Lübnan Meselesi hakkında geniş bilgi için bk, Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara 1985, s.408-491.

5-Kırım Harbi'nde Osmanlı-Fransız-İngiliz İttifakı

Osmanlı İmparatorluğu, 1840'da Mısır, 1841'de Boğazlar meselesini hallettikten sonra, bir süre için de olsa bir barış dönemi yaşadı. Avrupa'nın 1848 İhtilâlleri ile çalkalandığı bu sürede, Osmanlı Devleti daha çok iç işlerindeki meselelerle uğraştı. Bir taraftan, Tanzimat Fermanı ile öngörülenleri uygulamaya, Suriye ve Lübnan'da çıkan isyanları bastırmaya çalışırken, diğer taraftan Eflak-Buğdan isyanı ve "Macar Mültecileri Sorunu"nun sonucu olarak, Avusturya ve Rusya ile aralarındaki siyasi gerginliğin bir savaşa dönüşmeden hâl yoluna konulması ile uğraştı.¹⁵⁸

Rusya, Macar Savaşı'nı kazanmasından elde ettiği prestiji kullanarak etkisini Osmanlı İmparatorluğu'na yaymak istedi. Yayılan Rus etkisi Osmanlı Devleti için de ana sorundu¹⁵⁹ Rusya ile ilişkilerdeki gerginlik, 1853 yılında yeni bir krize dönüştü. "Kutsal Yerler"deki Katolik, dolayısıyla Fransız haklarını tartışmaya açan Rusya, Ortodoksların hâmesi sıfatını ön plâna çıkarttı. Esasen bu sıfatıyla Osmanlı Devleti'ni de himaye altına almayı hedefleyen bir "ebedi ittifak" yapılması teklifiyle baskı ve tehditlere girişti.¹⁶⁰ 1840'larda, Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerinde Rusya görünürde savunma durumuna zorlanırken, İngiltere büyük güçler arasında öne çıktı. Ancak çok geçmeden, Rusya'nın Ortodoks uyrukları koruma bahanesini istikrarsızlık oluşturmak için kullanarak, İmparatorluğu parçalamak amacıyla aktif faaliyet gösterdiği fark edildi. Yüzyıllardır olduğu gibi, Filisti'deki kutsal yerler için Katolik ve Ortodoks rekabeti yabancı müdahale için verimli bir zemin oluşturuyordu.¹⁶¹ Fransa'nın uniat Hıristiyanları, Doğu Kiliseleri'nin Papa'nın üstünlüğünü kabul eden kesimleri ve daha özgül olarak Lübnan'daki Maruniler ile geçmiş 17.yüzyıla kadar uzanan özel bir ilişkisi vardı.18.yüzyılın sonunda Rusya Doğu Ortodoks Kiliseleri'ni korumak için benzer bir iddiada bulunuyordu.¹⁶²

Esasen Rusya, II.Katerina döneminden beri en kısa zamanda Boğazları ele geçirmek, Balkanlar'a ve Kafkaslar' a sahip olarak Ege Denizi yolu ile Akdeniz'e, Doğu Anadolu yolu ile bir taraftan İskenderun Körfezi'ne, bir taraftan da Basra Körfezi'ne inmeyi ve bir dünya devleti olmayı amaçlayan siyaset güdüyordu. Bunu gerçekleştirmek için önce Müslümanlara karşı Hıristiyanları

¹⁵⁸ Uçarol, a.g.e, s.188-189.

¹⁵⁹ György Csorba, "Macar Mültecileri", *Türkler*, c.12, Ankara 2002, s.805; Macar Mültecileri hakkında geniş bilgi için bk, Bayram Nazır, *Macar ve Polonyalı Mülteciler Osmanlı'ya Sığınanlar*, İstanbul 2006.

¹⁶⁰ Beydilli, " Kuruluşta Kaynarca'ya", a.g.e, c.2, s.97.

¹⁶¹ Finkel, a.g.e, s.404.

¹⁶² Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, Çev: Yavuz Alogan, İstanbul 1997, s.319.

koruma bahanesiyle Osmanlı devleti üzerinde hakimiyet kurmaya çalıştı ve Küçük kaynarca Antlaşması'nın kendisine bu hakkı verdiğini iddia etti.¹⁶³ Bu davayı savunarak milletlerarası prestij ve ülke içinde halk desteği kazanmaya çalışan Rusya ile Fransa, Osmanlı Hükümeti'ni baskı altına aldılar.¹⁶⁴ Fransa, Osmanlı Devleti'ndeki Katoliklerin, Rusya ise, Ortodoksların haklarının teyid edilmesi için Osmanlı devleti'ne başvurdu. Osmanlı Hükümeti Fransa'nın isteklerini 1740 kapitülasyonlarına istinaden kabul ederken, Rusya'nın isteğini reddetti ve Rusya eli boş döndü, fakat davasından vazgeçmedi. Osmanlı Devleti üzerinde nüfuz kurmak için bu defa da, "Ortodoksların koruma hakkını" kullanarak Osmanlı Devleti'nden halkının çoğu Ortodoks olan Eflak ve Buğdan'da bazı reformlar yapmasını, eğer buradaki şartlar düzeltilmezse, bu eyaletleri işgal edeceğini bildirdi ve 1853 Yazı'nda, halkının çoğu Ortodokslardan oluşan bu iki Osmanlı eyaletini işgal etti.¹⁶⁵ Kutsal yerler meselesinde, Osmanlı Hükümeti tarafların haklı isteklerini yerine getirmek suretiyle fazla dallanıp budaklanmasına meydan vermeden meselenin içinden çıkmak için bütün iyi niyetini göstermeye ve bu uğurda elinden geleni yapmaya çalıştığı halde, Rusya, esas itibarıyla aynı mahiyette kalan emelini silah kuvvetiyle gerçekleştirmek yolunu tutmuştu.¹⁶⁶

Rusya'nın Eflak-Buğdan'ı işgali harp nedeniydi, İngiltere'nin tavsiyesi üzerine Osmanlı Devleti mukavemet etmedi. Bu işgal karşısında, Avusturya ve Prusya Rusya'yı protesto ederek, sınırlarına asker yığmaya başladı. Bu gelişmeler üzerine Temmuz 1853'de, Osmanlı Devleti ile Rusya'nın arasını bulmak amacıyla Avusturya'nın ev sahipliğinde, Fransa, İngiltere, Prusya'nın katılımıyla Viyana Kongresi toplandı. Hazırlanan Viyana notası Osmanlı Devleti'ne gönderildi. Osmanlı hükümeti, bütün bir geçmişi yok sayan böyle bir metnin altına imza atmak istemedi.¹⁶⁷ Osmanlı Devleti'ni paylaşmak için İngiliz hükümetine elçisi aracılığıyla teklifte bulunan ve bu teklifi İngiltere tarafından reddedilen Rus Çarı, ¹⁶⁸ Doğu'da Rusya ile Büyük Britanya'nın Osmanlı topraklarını paylaşım konusunda uzlaşacağına inanmakla büyük hata etmişti. Bu yanlış Çar Nikola'yı Kırım Savaşı'na ve Rusya'nın İstanbul ve Akdeniz

¹⁶³ Subaşı, "Abdülmeccid ve Abdülaziz", *a.g.e.*, c.12, s.761.

¹⁶⁴ Finkel, *a.g.e.*, s. 405; Vekayi'nüvis Abdurrahman Şeref Efendi'ye göre, Kutsal Yerler Problemini ateşleyen Fransa'dır. Bk, Tarih Musahabeleri, Sadeleştiren: Enver Koray, Ankara 1985, s.120-121.

¹⁶⁵ Kezban Acar, *Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi*, Ankara 2004, s.193-194.

¹⁶⁶ Bekir Sıtkı Baykal, "Makamat-ı Mübâreke Meselesi", *Belleten*, XXIII/ 90, (Nisan 1959), s.258.

¹⁶⁷ Subaşı, "Abdülmeccid ve Abdülaziz", *a.g.e.*, c.12, s. 762.

¹⁶⁸ Karal, *a.g.e.*, s.221-222.

üzerindeki nüfuzunu kırıp, Karadeniz'e kadar İngiltere'nin kontrolüne sokan Paris Antlaşması'na götürmüştür.¹⁶⁹

Kırım Savaşı temelde bir yanda Rusya, diğer yanda İngiltere ile Fransa arasında, Osmanlı İmparatorluğu çöktükçe Ortadoğu'da politik ve ekonomik açıdan hangi tarafın üstün çıkacağını belirleme çatışmasıydı. İngiltere 18.yüzyıl boyunca Rusların bölgedeki amaçlarını desteklemiş, ancak Rusların bu üstünlüğü sağlaması durumunda kendilerinin Ortadoğu'daki çıkarlarının zarar göreceği ve Avrupa güçler dengesinin bozulacağı düşüncesiyle bu desteğini çekmeye başlamıştı.¹⁷⁰ Esasen en başından beri, İngilizler Osmanlı Hükümeti'nin Rusya'nın taleplerini reddetmesini teşvik etmişler, ancak savaş olmaksızın barış ve dengeyi amaçlamışlardır.¹⁷¹

Ancak,Eflak-Buğdan'ı tahliye etme isteği Rusya tarafından reddedilince, Osmanlı Devleti 14 ekim 1853'te resmen Rusya'ya savaş ilân etti. Osmanlı Devleti artık Balkanlar'da ve Doğu Anadolu'da Rusların savaş durumuna girdi. Osmanlı donanması da, bir Rus saldırısına karşı Boğazları korumak amacıyla Karadeniz'e açıldı ve kışı geçirmek üzere Sinop limanına demirledi. Fakat burada güçlü bir Rus filosu tarafından aniden saldırıya uğradı ve imha edildi. Bu gelişme üzerine Marmara Denizi'ne giren İngiliz ve Fransız donanmaları, Ocak 1854'te Karadeniz'e açıldıkları gibi, 12 Mart 1854'te Osmanlı Hükümeti'yle bir askeri ittifak antlaşması imzalayan İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa katıldılar.¹⁷² Şiddetli Rus aleyhtarı olan kamuoyunun ve Fransız hükümetinin baskısı altındaki İngiliz hükümeti savaşa karar verdi. Esasen, büyük güçlerden hiçbiri bu savaşı istememişti, ne var ki, hepsi de kendilerini ciddi bir itibar kaybına uğramaksızın terk edemeyecekleri bir köşeye sıkıştırmış bulunuyordu. Bu harpte Avusturya'nın başından beri çelişik olan tutumu giderek artan şekilde Rus aleyhtarlığına dönüşmüştü, o derece ki, Avusturya'nın saldırma ihtimali Rusları Temmuz ayında Prenslüklerden geri çekilmeye mecbur etmişti. Bu yüzden Balkanlar'da savaşacakları düşüncesiyle Yakındoğu'ya gönderilmiş olan Fransız-İngiliz güçleri hedefsiz kaldı ve Balkanlar'a gideceklerine Kırım'a çıktılar.¹⁷³ Esas cephesini Kırım'da bulmuş olan bu savaş, büyük bir Avrupa savaşı olup, gelecekte modern savaşların ne

¹⁶⁹ René Pinon, *L'Europe et L'Empire Ottoman*, Paris 1909, s.11-12.

¹⁷⁰ S. J. Shaw-E.K. Shaw, a.g.e, s.173.

¹⁷¹ Csorba, "Macar Mültecileri", a.g.e,c.12, s.805.

¹⁷² Danişmend, a.g.e, c.4, s.146-152; Sinop Baskını hakkında geniş bilgi için bkz, Besim, Özcan, *Rus Donanmasının Sinop Baskını(30Ekim 1853)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1990.

¹⁷³ Zürcher, a.g.e, s.83-84.

ölçülerde cereyan edeceğini gözler önüne sermesi açısından da büyük önem taşır.¹⁷⁴

1841 yılından bu yana milletlerarası anlaşmalara taraf olan Osmanlı Devleti, bir Avrupa ittifakı sağlayarak savaştan galip çıktı. Bu ittifak, Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler ailesinden sayılması için genel bir anlayışın ortaya çıkmasına yol açtı. Fakat müttefikleri Hıristiyan dünyanın üyeleri olduğundan, Osmanlı ülkesindeki Hıristiyanlar lehine yeni bir takım reformlar yapılması gerektiğine inanıyorlardı.¹⁷⁵ Paris Barış Konferansı'na denk gelmesi ve Osmanlı Devleti'nin itibarını arttırması amacıyla, 1839'da verilmiş olan sözlere yeni ilâvelerde bulunan ve büyük ölçüde İstanbul'daki İngiliz ve Fransız elçileri tarafından yazdırılmış olan bir ıslâhat Fermanı ilân edildi.¹⁷⁶

Müttefikler savaş meydanlarında ve Çar'a karşı göstermiş oldukları birliği barış masası etrafında gösteremediler. Osmanlı Devleti ve İngiltere, Rusya'ya ağır şartlar koşulmasını istiyorlardı. Fakat, Avrupa'da dengelerin Fransa aleyhine değiştiğini gören III.Napolyon, Rusya'nın daha fazla ezilmesine taraftar değildi.¹⁷⁷ Fransızlara göre, Rusya cezalandırılmış, Fransa'nın saygınlığı da artmıştı; -Paris'te toplanan büyük bir barış konferansından sonra daha da artacaktı- Karadeniz çevresindeki çatışmayı tırmandırmak suretiyle Almanya ve İtalya konularından fazla uzak kalmamak da gerekiyordu.¹⁷⁸ Halbuki, Osmanlı Devleti, iki büyük Avrupa devleti olan Fransa ve İngiltere'nin müttefiki olarak Kırım Savaşı'na girerken, "*Şark Meselesi*" ne son vermeyi ve Rusya'nın tasallutundan kurtulmayı düşünüyordu. Fakat bu savaşta, Rusya devleti, gelecekte saldırısından emniyet hasıl olacak derecede zayıflatılmadığı gibi, "*Şark Meselesi*" de son bulmadı.¹⁷⁹ Üstelik Paris Kongresi'nde savaşı kazanan devletlerden biri olarak, Karadeniz'de Rusya'ya yükletilmek istenen statüyü, kendisi için de kabul etmeye zorlanmıştı. Oysa, Karadeniz'in tarafsız olarak kabul edilmesi, mağlup Rusya için ne kadar tabii idiyse, galip devlet durumunda olan Osmanlı Devleti için o kadar haksızdı.¹⁸⁰

¹⁷⁴ Beydilli, "Kuruluşta Kaynarca'ya", a.g.e, s.97.

¹⁷⁵ Cemi Karasu, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Diplomasisine Genel Bir Bakış" *Osmanlı Tarih Araştırma Merkezi*, Sayı:4, Ankara 1993, s.216.

¹⁷⁶ Zürcher, a.g.e, s.84-85.

¹⁷⁷ Karal, a.g.e, s.242.

¹⁷⁸ Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, Çev:Birtane , Karanakçı, Ankara 1998,s.205.

¹⁷⁹ A.Fuad Türkgeldi, *Mesâil-i Mühimme-i Siyasiye*, c.I, Yay.Haz: B. Sıtkı Baykal, Ankara 1960,s.139.

¹⁸⁰ Karal, a.g.e, s.246.

Sonuç

Gerçek anlamda, Osmanlı İmparatorluğu ile Fransa arasındaki ilişkiler, Kanunî Sultan Süleyman ile I.Fransuva döneminde dostane bir şekilde başlamıştır. Fransa , Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'da ticari ve diplomatik ilişkileri en eskiye dayanan bir devlettir. Dönemin bir “*dünya devleti*” olan Osmanlı İmparatorluğu, siyasi,askeri ve ekonomik nedenlerle güçsüz Fransa'ya, iki devlet arasında yapılan bir kapitülasyon anlaşması(1569) ile bazı imtiyazlar vermişti. Kapitülasyonlar, verildiği andan itibaren Fransa'nın lehine, yani tek taraflı işlemeye başlamıştır. Bu ilişkiler, Fransa'yı Osmanlı sınırları dahilinde çeşitli alanlarda pek çok çıkarları bulunan bir devlet haline getirmiştir. “Doğu”, ticaret ve buna bağlı olarak diğer alanlardaki çıkarları dolayısıyla önemlidir.

18.yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu, batı ve kuzeyden iki komşusunun yani Avusturya ve Rusya'nın gittikçe artan baskı ve tehdidiyle zor durumlarla karşılaşmaya başlamıştı. Bu durum Fransa'yı tedirgin ediyordu. Onun içindir ki, Fransa olayların akışı içinde zaman zaman Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında görünüyordu. Ancak onunla siyasi işbirliği yapmaktan da kaçınıyordu. Fransa İhtilâli döneminde Osmanlı-Fransız ilişkileri normal seyrinde devam etmiş, fakat Napolyon'un 1798'de Mısır'ı istilâsı iki devlet arasındaki dostane ilişkilere büyük bir darbe vurmuştur. Hatta bu işgal hareketi, Osmanlı Hükümeti tarafından kadim dostluğa bir ihanet olarak değerlendirilmiştir.

Mısır'ın istilâsından sonra, yani 19.yüzyıl başlarından itibaren, Osmanlı Devleti “muvazene siyaseti” ni uygulamaya koyarken, Fransa da, Osmanlı Devleti'ne karşı uyguladığı politikalarında değişikliğe gitmiştir. Bu siyasetini şu şekilde özetlemek mümkündür: Osmanlı ülkesindeki çıkarlarını korumak amacıyla, Osmanlı Devleti'ne karşı savaşlara karşı, Osmanlı devleti'ne yardım etmek- sadece askeri alanda-, Osmanlı Devleti'ne karşı ayrılıkçı hareketlerin yanında yer almak-Yunan İsyanı'nda olduğu gibi-, Osmanlı Devleti'ni paylaşmak isteyenlerle işbirliği yapmak. Kısacası, Osmanlı Devleti Osmanlı-Fransız dostluğunun sürekliliğini sağlamaya çalıştığı halde, Fransa ülkesinin çıkarlarını her zaman ön plâna alarak, bu dostluğa uygun bir tarz-ı siyaset izleyememiştir.

KAYNAKÇA:

- A.Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c.IX, İstanbul 1309.
- Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, Sadeleştiren: Enver Koray, Ankara 1985.
- ACAR, C.İrfan, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, Ankara 1989.
- ACAR, Kezban, *Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi*, Ankara 2004.
- ADIYEKE, Nuri, “*Girit Savaşları ve Birleşik Hıristiyan Orduları*”, *Türkler*, c.9, Ankara 2002.
- AKÇURA, Yusuf, *Osmanlı Devletinin Dağılma devri (XVIII. ve XIX.asırlarda)*, Ankara 1988.
- ALLEN,W.E.– MURATOFF, Paul, *1828-1829 Türk-Kafkas Sınırlarındaki Harplerin Tarihi*, Ankara 1966.
- ALTUNDAĞ, Şinasi, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı, Mısır Meselesi (1831-1841)*, I, Ankara 1998.
- ANDERSON, M. Smith, *Doğu Sorunu 1774-1923*, çev: İdil Eser, İstanbul 2001.
- ARMAOĞLU, Fahir, *19.Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, Ankara 1997.
- _____, *Siyasi Tarih*, Ankara 1964.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, *Yeni Zamanda Avrupa Tarihi*, c.II, 1.Kitap, Ankara 1988.
- _____, “Makamat-ı Mübâreke Meselesi”, *Belleten*, XXIII/ 90, (Nisan 1959).
- BERKES, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Ankara, 1973.
- BEYDİLLİ, Kemal, “*Kaynarca’dan Yıkılışa*”, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c.I, İstanbul 1999.
- BİLSEL, Cemil, “*Tanzimat’ın Haricî Siyaseti*”, *Tanzimat I*, İstanbul 1940.
- BUDAK, Mustafa, *1853-1856 Kırım Savaşı’nda Kafkas Cephesi*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1993.
- CAROLİNE, Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı İmparatorluğu’nun Öyküsü 1300-1923.*, İstanbul 2007.
- CSORBA, György, “*Macar Mültecileri*”, Çev: Zülal Kılıç, *Türkler*, c.12, Ankara 2002.
- ÇAYCI, Abdurrahman, *Büyük Sahra’da Türk-Fransız Rekabeti(1858 – 1911)*, Erzurum 1970.
- ÇİÇEK, Kemâl, “ *II.Viyana Kuşatması ve Avrupa’dan Dönüş (1683-1703)*”,

Türkler, c. 9, Ankara 2002.

ÇUFALI, Mustafa, “*Kapitülasyonların Mahiyeti ve Osmanlı Devleti'nin Yıkılışındaki Rolü*”, Türk Yurdu, Aralık 1999-Ocak 2000/ 148-149.

DANIŞMEND, İ.Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.I, c.IV, İst. 1972.

DAVISON, H.Roderich, **Kısa Türkiye Tarihi**, Çev: Durdu Mehmet, Burak, Ankara 2004.

DRIAULT, Eduard, *Şark Meselesi Bidâyet-i Zuhûrundan Zamanımıza Kadar*, Çev: Nafiz, İstanbul 1309.

DUMONT, Paul, “*Tanzimat Dönemi(1839-1878)*”, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II*, Hazırlayan:Robert Mantran, Çev:Server Tanilli, İstanbul 1995.

EĞRİBEL, Ertan, “*Anadolu Su Yolları Kavşağı*”, *Tarihte Doğu-Batı Çatışması*, İstanbul 2005.

EMECEN, Ferudun , “*Kuruluştan Küçük Kaynarca'ya*”, *Osmanlı Devleti Tarih* c.I, İstanbul 1999.

_____, “*Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan Fetret Devrine*” , Türkler, c.9, Ankara 2002.

ESMER, A.Şükrü, *Siyasi Tarih*, İstanbul 1944.

FERRO, Marc, *Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi*, Çev: Muna, Cedden, İstanbul 2002.

GÖKBİLGİN, M.Tayyib, “*Navarin*”, *İ.A*, c.IX,İstanbul 1983.

GÜLSOY, Ersin, *Girit'in Fethi Ve Osmanlı İdaresinin Kurulması(1645-1670)*, İstanbul 2004..

HAMMER, v. Joseph, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c.1,2,6, Tercüme:Mehmed Ata, Haz: Mümin Çevik-Erol Kılıç, İstanbul 1998.

Heyet, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c.V, İstanbul 1962.

HOURANİ, Albert, *Arap Halkları Tarihi*, Çev: Yavuz, Alogan, İstanbul 1997.

IŞIKSAL, Turgut, “*XVIII.Yüzyıl Sonunda Ortadoğu'da Fransız-İngiliz Çatışması ve Osmanlı İmparatorluğu*”, Sayı:25, Ekim 1969.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, İst. 2003.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, Edt:Halil İnalçık –Donald Quataert, Çev:

İnan, Kenan, “*II. Bayezid Dönemi*”, Türkler, c.9 Ankara 2002.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, c.V, Ankara 1988.

- KARASU, Cemil, “*Tanzimat Dönemi Osmanlı Diplomasisine Genel Bir Bakış*”
Osmanlı Tarih Araştırma Merkezi, Sayı: 4, Ankara 1993.
- KARPAT, Kemal, *İslâm’ın Siyasallaşması*, Çev: Şiar, Yalçın, İstanbul 2004.
- KAYNAR, Reşat, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara 1985.
- KAZGAN, Haydar, *Osmanlıda Avrupa Finans Kapitali*, İstanbul 1995.
- KENNEDY, Paul, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, Çev: Birtane Karanakçı,
Ankara 1998.
- KIRZIOĞLU, M.Fahrettin, *1855 Kars Zaferi*, İstanbul 1955.
- KUNT, Metin, “*Osmanlı Devleti 1300-1600*”, Türkiye Tarihi, c.2, Edt: Sina Akşin, İstanbul 2000.
- KURAN, Ercüment, *Cezayir’in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti (1827-1847)*, İstanbul 1947.
- KURAT, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya*, Ankara 1987.
- KUTLUOĞLU, M.Hanefi, “*Tanzimat Dönemi Osmanlı Dış Politikası ve Diplomasisi*”, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Ankara 1999.
- KÜÇÜK, Cevdet, “*Lübnan Meselesi*”, Türk Dünyası Tarih Dergisi(TDTD).
Sayı:3 (Mart 1987).
- , “*Şark Meselesi Hakkında Önemli Bir Vesika*”, Tarih Dergisi,
Sayı:32, İstanbul 1979.
- LEE, J.Stephen, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980*, Ankara 1982.
- LEWIS, Bernard, *Ortadoğu Hıristiyanlığın Doğuşundan Günümüze Ortadoğu’nun 2000 Yıllık Tarihi*, Çev Mehmet Harmancı, İstanbul 1996.
- MADARİAGA, de Isabel , *Çariçe Katerina Çağının Sınırlarını Zorlayan Kadın*, Çev: Mehmet, Harmancı, İstanbul 1997.
- MANTRAN, Robert, *XVI-XVIII.Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu*, Derleyen ve Çev: Mehmet Ali, Kılıçbay, Ankara 1995.
- ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul 1983..
- ÖZCAN, Besim, *Sinop Baskını (30 Ekim 1853)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1990.
- ÖZVEREN, Y.Eyüp, “*Beyrut*”, *Doğu Akdeniz’de Liman Kentleri (1800-1914)*, Edt: Çağlar Keyder- Y.Eyüp, İstanbul 1994.
- PALMER, Alan, *1853-1856 Kırım Savaşı ve Modern Avrupa’nın Doğuşu*, Çev: Meral, Gaspıralı, İstanbul 1999,

- _____, *Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, Çev: Belkıs Çorakçı Dişbudak, İstanbul 1995.
- PİNON, René, *L' Europe et L'Empire Ottoman*, Paris 1909..
- PİRENE, Jacques, *Büyük Dünya Tarihi*, c.2, Çev: Nihat Önel – Beslan,Cankat, İstanbul 1972.
- PİTHON, Rene, *Karadeniz ve Boğazlar Meselesi*, Çev: Hüseyin Nuri, İstanbul 1325.
- QUATAERT, Donald, *Osmanlı İmparatorluğu 1700 – 1922*, Çev:Ayşe, Berktaç, İstanbul 2002.
- SANDER, Oral, *Anka'nın Yükseliş ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, Ankara 2000.
- SHAW, Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev: Mehmet Harmancı, İstanbul 1982.
- SHAW, Stanford. J- Shaw-E.Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev: Mehmet, Harmancı,
- SOYSAL, İsmail, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, Ankara 1987.
- SUBAŞI, Turgut, “*Abdülmeçid ve Sultan Abdülaziz*”, *Türkler*, c.12, Ankara 2002.
- SÜSLÜ, Azmi, “*Osmanlı-Fransız Diplomatik İlişkileri*”, *Belleten*, XLVII/185, Ankara 1983.
- ŞAHİN, Hasan, “*Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya Yönelik Dış Politikası (18.Yüzyıl)*”, *Türk Dış Politikası Osmanlı Dönemi*, İstanbul 2007.
- ŞAHİN, Recep., *Tarih Boyunca Türk İdarelerinin Ermeni Politikaları*, İstanbul 1966.
- TUKİN, Cemal, “*1798-1833 Osmanlı-Rus Andlaşmaları Arasında Benzerlik*”, *Atatürk Konferansları*, II, Ankara 1970.
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi*, İstanbul 1947.
- Tuncer, Hüner, “*Viyana Kongresi , Doğu Sorunu ve Büyük Güçler (1815-1829)*”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Yay.Haz: İsmail Soysal, Ankara, Türk Tarih Kurumu 15-17 Ekim 1997. Ankara 1999.
- TURAN, Şerafettin, “*1829 Edirne Antlaşması*”, Ankara Üniversitesi, Dil, Tarih , Coğrafya Fakültesi Dergisi, c.IX/1-2 (1951).
- TÜRKGELDİ, Ali Fuad, *Mesâil-i Mühimme-i Siyasiye*, c.I, Yay.Haz: B. Sıtkı,

Baykal, Ankara 1960.

UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih(1789-1994)*, İstanbul 1995.

UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, c.II, III/ 1, Ankara 1988.

ÜÇOK, Coşkun, *Siyasal Tarih*, Ankara 1967.

ÜNAL, Tahsin, *Türk Siyasi Tarihi*, İstanbul 1974.

VEİNSTEİN, Gilles, *Balkan Eyaletleri(1606-1774)*, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*,c.I, Çev:Server Tanilli, Yay.Yönetmeni: Robert Mantran, İstanbul 1995.

YALÇINKAYA, M.Alaeddin, “*Osmanlı Devleti'nin Batı Politikası Zitvatorok'tan Küçük Kaynarca'ya*”, *Türk Dış Politikası Osmanlı Dönemi*, İstanbul 1997.

_____, XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789), *Türkler/ Osmanlı* ,c.12, Ankara 2002.

YORGA, Nikola, *Osmanlı Tarihi 1774-1912*, c.V, Çev: Bekir Sıtkı, Baykal, Ankara 1948.

ZÜRCHER, Erik.Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul 1995..